

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för socialt arbete
Magisteruppsats i psykosocialt arbete (PSA)

NÄR MAN SLÄPAR SIN VÄSKA

**En kvalitativ studie om socionomers erfarenhet och uppfattning
om skilsmässors effekter för barn**

Torbjörn Johannesson

**Handledare Barbro Lennér Axelson
2007**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	1
Inledning	2
Allmänt om utvecklingen av skilsmässor	2
Syfte	3
Frågeställningar	3
Forskning om skilsmässors effekter för barn	3
Effekter på längre sikt	5
Tiden innan skilsmässan	6
Positiva effekter av skilsmässan	6
Vad forskarna föreslår att man ska göra för att underlätta för barnen	7
Teoretiska perspektiv	7
Psykodynamisk utvecklingsteori	7
Objektrelationsteori	8
Anknytningsteori	9
Kristeorier	10
Barn i kris	11
Systemteori	12
Metod	13
Litteraturstudier	13
Kvalitativ studie	13
Urval	13
Intervjuernas genomförande	14
Bearbetning och analys	14
Validitet och reliabilitet	15
Generaliserbarhet	15
Resultat och Analys	16
I hur stor andel av familjerna har barnen varit med om skilsmässor?	16
I vilken fas söker man hjälp?	17
Hur stor betydelse har skilsmässor för psykosociala problem hos barn enligt socionomerna?	18
Vilka symptom visar barnen?	18
Visar barnen olika symptom beroende på kön?	19
Vilka specifika problem ger skilsmässor för barn?	20
Vad är svårast för barnen?	22
Konflikter mellan föräldrarna	22
Frånvarande föräldrar	23
Omsorgssvikt	23
Vad är positivt med skilsmässor?	24
Vilka copingstrategier använder barnen själva?	26
Hur arbetar socionomerna med skilsmässor?	27
Avslutande diskussion	28
Framtida forskningsområde	30
Referenser	31
Bilaga – intervjuguide	33

SAMMANFATTNING

NÄR MAN SLÄPAR SIN VÄSKA – en kvalitativ studie om socionomers erfarenhet och uppfattning om skilsmässors effekter för barn.

Bakgrund

I Sverige bor 72 % av barnen med sina båda biologiska föräldrar. I min hemkommun bor 78% av barnen med sina båda biologiska föräldrar. I mitt arbete som föräldrarådgivare träffar jag dock påfallande ofta föräldrar som är frånskilda. Det visade sig att en majoritet av de föräldrar Föräldrarådgivningen träffar är frånskilda. Men, hur ser det ut inom andra socionomers arbetsområden? Jag började också undra över denna omvändning av statistiken. Medför skilsmässor problem för barnen och så fall vilka och vad är orsaken? Jag bestämde mig för att undersöka detta genom en kvalitativ studie av socionomers erfarenhet och uppfattning.

Syfte

Mitt syfte med denna studie är att undersöka socionomers erfarenheter och uppfattningar om skilsmässors effekter för barn utifrån den verklighet de möter i sitt dagliga psykosociala arbete.

Metod

Undersökningen är en kvalitativ studie med tolv intervjuer med erfarna socionomer inom skola, barn – och ungdomspsykiatri och socialtjänst. Studien omfattar fyra intervjuer inom varje yrkesområde. Socionomerna har berättat om sina erfarenheter och upplevelser om effekterna av skilsmässor för barn. Intervjuerna har analyserats utifrån tidigare forskning om skilsmässor och barn men också utifrån grundläggande teorier om barns utveckling, systemteori och kristeori.

Resultat

Socionomernas uppfattning är att skilsmässor ger olika symptom hos barnen. De menar att olika utagerande beteenden och psykosomatiska besvär beror på att barnen inte fått den hjälp de behöver vid skilsmässan. Socionomerna är ense om att många barn försummas i samband med skilsmässor och att den krishjälp som vuxna får inte alltid kommer också barnen till del. Det svåraste för barn är om föräldrarna fortsätter med sina konflikter efter skilsmässan. Barnen hamnar då i omöjliga lojalitetskonflikter. De menar att många barn är väldigt ensamma i skilsmässor och att det visar sig genom olika symptom.

Föräldrar verkar dock söka hjälp för att barnen visar symptom. Man söker hjälpen vid olika faser av skilsmässan, i det akuta skedet vid själva separationen men också senare när barnen blivit äldre och på nytt ifrågasätter de lösningar föräldrarna kommit fram till i samband med skilsmässan.

Socionomerna menar att stödet till barnen i första hand skall ske indirekt via föräldrarna. De anser att föräldrarna måste ta sitt ansvar och att de hjälpinsatser som behövs därför skall riktas till dem. De tycker dock att barnen också skall få professionellt stöd för att få en neutral plats där deras känslor och uppfattningar tas tillvara.

INLEDNING

”I had a whole brother and a half sister. She in turn had a half brother, a half sister, a stepsister and a full sister. We always prefaced every meeting with, “Who’s your father?” and went from there. We had half aunts, uncles by divorce, and a few dozen cousins by association. We racked up stepchildren three years younger than their stepmothers, brothers who couldn’t begin to spell their sister’s last name, and grandfathers who were never too sure who you were.”

Erma Bombeck

The computer would not only keep pace with how many tickets are needed for graduation and seats for the wedding, but whether the separation would allow for three mothers and three fathers to sit in peace and love or be scattered throughout the crowd.

Erma Bombeck

Citaten är hämtade ur Ahrons och Rodgers bok *Divorced Families* (1987).

I mitt arbete som föräldrarådgivare stöter jag ofta på föräldrar som är fränskilda och som söker hjälp för att barnen inte mår bra. Det är påfallande ofta som föräldrarna är separerade. Vi har fört statistik sedan starten 1996 över familjebilden hos våra ärenden. Vid en kontroll av vår statistik visade det sig att 62% av barnens föräldrar var fränskilda. I Lerum där jag arbetar bor 78% (SCB 2004) av barnen med båda sina biologiska föräldrar. I landet som helhet bor 72% med båda sina biologiska föräldrar (SCB 2005). Vad kommer det sig att Föräldrarådgivningens statistik i stort sett visar de omvända proportionerna?

Jag kontrollerade med Socialförvaltningen i Lerum om hur deras statistik över ärenden på familjesektionen ser ut. Det visade sig att i 65% av de aktuella ärendena har barnen varit med om en eller flera skilsmässor mellan föräldrarna, dvs. liknande siffror som på Föräldrarådgivningen.

När jag begrundade dessa siffror började jag undra vad forskningen säger om hur barn påverkas av skilsmässor och separationer. Jag blev också nyfiken på hur andra socionomer tänker om skilsmässors effekter för barn och vad de möter i sitt dagliga arbete. Detta är bakgrunden till denna uppsats.

ALLMÄNT OM UTVECKLINGEN AV SKILSMÄSSOR

Antalet skilsmässor har ökat kraftigt under senare delen av 1900 – talet. Antalet 17-åringar som under sin uppväxt varit med om att deras föräldrar separerat tredubblades från mitten av 60-talet fram till sekelskiftet (SCB 2007). Under de senaste åren har andelen skilsmässor dock minskat något, från 3,54 per 100 barn år 1999 till 3,26 år 2004. Det är framför allt antalet separationer mellan sambor som har minskat. 2004 var nästan 50000 barn med om att föräldrarna separerade. Det är nästan dubbelt så vanligt att barn till samboföräldrar (4,94%) är med om separation mellan föräldrarna än barn till gifta föräldrar (2,56%) är det. Statistiken visar också att ombildade familjer (familjer där mamma eller pappa bildat familj med ny partner) oftare spricker än traditionella kärnfamiljer (familjer vars samtliga hemmaboende barn är parets gemensamma barn). Under 2004 var 2,85% av alla barn i traditionella barnfamiljer med om en separation mellan föräldrarna. För barn i ombildade familjer var det 3,27% av barnen. Det finns också skillnader mellan de barn som har utländsk bakgrund och de som har svensk. Bland svenskfödda barn med svenskfödda föräldrar var det 2,97% som var med om en separation 2004. Bland de utrikes födda barnen var det 4,15 % och bland de

svenskfödda barnen med två utrikes födda föräldrar var det 4,21 %. Störst var andelen bland barnen som själva var födda i Sverige och hade en svensk och en utrikes född förälder, 4,52% (SCB 2006).

SYFTE

Mitt syfte med denna studie är att undersöka socionomers erfarenheter och uppfattningar om skilsmässors effekter för barn utifrån den verklighet de möter i sitt dagliga psykosociala arbete.

FRÅGESTÄLLNINGAR

I hur stor andel av de ärenden socionomer arbetar med har barnen varit med om skilsmässa?
Vilka effekter anser socionomer att skilsmässor har för barn?
Hur stor betydelse anser socionomer att skilsmässor har till olika slags problem hos barn?
Vilka copingstrategier använder barn?
Vilka arbetsmetoder använder socionomer som speciellt tar hänsyn till barnen utifrån skilsmässans effekter?

FORSKNING OM SKILSMÄSSORS EFFEKTER FÖR BARN

Det finns en hel del forskning gjord när det gäller skilsmässors effekter på både vuxna och barn. Alla forskare är ense om att barn påverkas av skilsmässor, men man har lite olika uppfattning om hur och hur starkt (Wallerstein/Kelly 1980, Amato/Keith 1991, Gähler 1998, Emery 1999, Willén 2002). En skilsmässa är inte en enskild händelse utan flera ingående i en längre process. En skilsmässa kan delas in i olika faser från det som orsakar separationen, tiden före separationen, själva separationen, själva skilsmässans genomförande, vårdnad och umgängesfrågor, etablering av nya relationer osv (Ahrons/Rodgers 1980). Man vet att det tar olika lång tid för familjer att omorganisera sig och att man inte i förväg kan veta hur lång tid den totala skilsmässan kommer att ta. Det är alltså fråga om en process som kan pågå i flera år. Det tycks vara så att vissa problem för barnen klingar av efterhand. Här skiljer sig inte skilsmässa från andra kriser (Wadsby 1993, Willén 2002).

Wallerstein och Kelly (1980), som var pionjärer inom barn - och skilsmässoforskning, redogjorde för hur barn med utgångspunkt från ålder får olika symptom när föräldrarna skiljer sig. De yngsta barnen i förskoleålder regredierade ofta. De fick svårare att hålla humöret och de oroad sig för att de skulle bli bortlämnade. De blev mer aggressiva eller blev passiva och tappade sin förmåga att visa aggression. De fick skuld känslor som en del agerade ut medan andra barn höll sina känslor inom sig.

Barnen i yngre skolåldern visade sorg och de fick fantasier om att det mesta skulle bli förstört precis som familjen blivit. En del förnekade ilska mot den förälder som lämnat och blev i stället arga på den vårdande föräldern. De fick fantasier om att de hade egen skuld och ansvar för det inträffade och de fick problem med lojaliteten till de båda föräldrarna.

De något äldre skolbarnen försökte genom aktivitet hålla sina känslor av oro, hjälplöshet och rädsla för ensamhet ifrån sig. De försökte genom lek komma över sina känslor av maktlöshet. Många var intensivt arga vilket höll borta svårare känslor. En del fick somatiska symptom som huvudvärk och magont.

Tonåringarna hamnade mer i direkta konflikter med föräldrarna och de protesterade mot nya partners. De fick egen oro för sex och giftermål och de fick ängslan inför dessa frågor eftersom de redan var upptagna av det när skilsmässan inträffade. En del kände en stark känsla av förlust och de reagerade med djup sorg. De kände sig tomma och hade svårt för att koncentrera sig. Många tonåringar blev arga och de hamnade också i att de snabbt bytte åsikter om de båda föräldrarna. De blev osäkra.

Willén (2002) skriver att skillnaderna i psykiskt mående mellan skilsmässobarn och barn som växer upp i intakta familjer skiljer sig åt mellan de olika studierna. Om man jämför de barn som får en eller annan form av psykosociala problem får man fram större skillnader. Det verkar vara omkring dubbelt så stor risk för skilsmässobarn att få problem. I norska studier (Breidablikk och Meland 1999) fann de att 22% av de ungdomar som upplevt skilsmässa rapporterade att de hade ett dåligt hälsotillstånd, mot 12% bland övriga ungdomar. Psykiska besvär hade 27 % mot 12% hos övriga.

Forskare har studerat hur tre olika faktorer i en skilsmässa påverkar barnen; försämrad ekonomi, förlust av en förälder (ofta fadern) och konflikter mellan föräldrarna. Man har sedan jämfört med skolresultat och psykiskt välmående (hur mycket hjälp man sökt). Resultaten visar att barn som varit med om skilsmässa visar något sämre resultat än barn från intakta familjer (Amato 1991, Gähler 1998, Willén 2002). Resultaten är inte entydiga, särskilt inte i det korta perspektivet och det är också svårt att se någon stor skillnad eller avgörande faktor mellan könen (Gähler 1998).

Marie Wadsby (1993) skriver i sin doktorsavhandling att skilsmässobarn inte mår sämre än andra barn med ett undantag; nämligen pojkar som var runt 5 år vid separationen. Hennes egen förklaring till att hennes forskning inte visar någon större skillnad mellan barn som varit med om skilsmässa och de som inte varit det är att skilsmässor är vanligare numera. Hon menar också att de flesta bor kvar i samma bostadsområde efter skilsmässan. Hon lägger dock till att hennes studie är gjord i ett tidigt skede av skilsmässoprocessen och att hon därför inte kan uttala sig om hur barnens och föräldrarnas relationer kommer att utvecklas, vilket hon menar är av vital betydelse för hur barnen kommer att må.

Hon skriver ändå att barnen antingen fått symptom eller att de intensifierats i samband med skilsmässan. Barnen fick bl.a sämre förmåga att styra sitt humör, de blev mer beroende av sina föräldrar, de fick sömnstörningar, psykosomatiska symptom och sämre självkänsla och tics. Andra symptom som intensifierades var mobbing, ökad aggressivitet, känslomässig instabilitet, destruktivitet och ökad psyko-motorisk aktivitet.

Pojkarna sökte mer uppmärksamhet, fick dålig koncentrationsförmåga och blev mindre trogna sina relationer än flickorna.

Vid uppföljande forskning 15 år senare, som just nu genomförs av Teresia Ängarné – Lindberg elev till Marie Wadsby och doktorand vid Universitetet i Linköping, visar i stället att numera vuxna kvinnor som var mellan 7-12 år när deras föräldrar skildes visar störst tecken på psykisk ohälsa. Ängarné-Lindberg tror att det beror på att flickorna var ”duktiga” under föräldrarnas skilsmässa till skillnad mot pojkarna som levde ut och att de därför fått problem längre fram i livet. Hon menar vidare att det står klart att barnens mående är beroende av hur föräldrarna hanterat skilsmässan.

Både Amato (1991) och Gähler (1998) reflekterar över hur det ser ut för barnen på längre sikt. De menar att det kan vara svårt att mäta effekter på kort sikt och att det dessutom kan vara

svårt att skilja ut från andra krisreaktioner. Man ser att många symptom klingar av ett tag efter skilsmässan precis som vid andra kriser.

Det som framgår entydigt från olika forskare är att om föräldrarna har svåra konflikter så mår barnen signifikant sämre än om föräldrarna inte har det (Wallerstein/Kelly 1980, Ahrons/Rodgers 1980, Gähler 1998, Emery 1999). Amato (1991) menar att destruktiva konflikter mellan föräldrarna är en svår stressfaktor för barnen. Bråken skapar en kylig och fientlig hemmiljö där barnen upplever stress, blir olyckliga och känner sig osäkra. Konflikterna är energikrävande och gör också att föräldrarnas förmåga att ta hand om barnen kan minska. Barnen tenderar också att bli indragna i föräldrarnas bråk vilket också kan leda till sämre relationer mellan barnet och någon av föräldrarna. I enlighet med ovanstående så är det inte förändringen i familjebilden som skapar de främsta problemen för barnen i en skilsmässa utan de tillhörande konflikterna.

Flera forskare ägnar uppmärksamhet åt ensamstående föräldrars specifika dilemma (Amato 1991, Gähler 1998). De menar att en konsekvens av skilsmässan är att de därefter får sämre ekonomi. Detta leder kanske till att de måste flytta och barnen får bryta upp från sitt sociala sammanhang. Man har också sett att barn till ensamstående i högre utsträckning än andra barn avbryter sina studier. Man tror att det bl.a beror på att ensamstående föräldrar har svårare att hinna och orka stötta barnen.

Den tredje faktorn som ägnas uppmärksamhet är den frånvarande föräldern (Amato 1991). Enligt Amato minskar kvalitet och kvantitet mellan barnen och den icke vårdande föräldern. Han menar också att föräldrar i allmänhet arbetar och därför har mindre tid för sina barn. På grund av det får barn i skilsmässor ofta uppleva en minskning av föräldrarnas uppmärksamhet, hjälp och vägledning. Amato menar att denna minskning ökar risken för att barnens studier blir sämre, att självkänslan blir lägre och till att barnen får dåligt uppförande. Hans forskning visar att en styvförälder inte kan reparera frånvaron av den biologiska föräldern. I någon mån kan en styvpappa ersätta den biologiska pappan för pojkarna men inte för flickorna. Amatos forskning är gjord i USA och det kan därför vara vissa skillnader mot vårt land, eftersom det numera är vanligt att föräldrarna delar vårdnad och boende så att barnen har lika stor tillgång till båda föräldrarna.

Effekter på längre sikt

På senare år har man forskat en del på hur effekterna ser ut på längre sikt. Emery (1999) har frågat unga vuxna som varit med om skilsmässa hur de mår. Denna studie visar att 73% trodde att de skulle varit en annan människa om inte föräldrarna skilt sig. 50% oroade sig för situationer där bägge föräldrarna skulle närvara. 49% tyckte att de saknat sin far under uppväxten. 29% undrade om deras far älskade dem och 18% trodde de var dömda att upprepa sina föräldrars öde. Andra studier visar att 48% av unga som upplevt skilsmässa mot 14% av dem som inte gjort det tyckte de haft en svår barndom. Denna forskning visar att skilsmässor har effekt på det inre livet på lång sikt. Yttre faktorer som studieresultat visar inte några signifikanta skillnader, men när det gäller självförtroende och framtidstro visar forskningen tydliga skillnader (Gähler 1998).

Amato (2006) påpekar att det inte bara är skilsmässan som sådan som påverkar barnet på längre sikt. Han menar att det finns bevis för att föräldrarnas skilsmässa och deras konflikter förutspår problem för barnen i vuxenålder. Studien visade att de studerade i lägre grad rapporterade psykiskt välbefinnande, hade mindre nära relation både med modern och fadern och erfor fler uppbrott från egna intima relationer. Bland de unga vuxna som var gifta

rapporterades fler skilsmässor. Hetherington (2006) menar att de områden som barn som varit med om skilsmässor visar sämre resultat i är de som kräver självkontroll; socialt ansvar, skapande, skolgång, uthållighet och målmedvetenhet. Studierna visade också att barnen engagerade sig mindre i familjen, vistades hemma mindre tid och deltog mindre i familjeaktiviteter. Ibland om de började umgås med en antisocial grupp ledde det till en ökning i brottsliga aktiviteter och försämrade studier. Studien visade också att barn som varit med om skilsmässor tenderar att växa upp snabbare. De fick mindre ledning från vuxna än barn som inte varit med om föräldrarnas skilsmässa fick. 20-25 % av unga vuxna som varit med om föräldrarnas skilsmässa mot 10-15 % av unga vuxna som inte varit med om det föll inom det kliniska området för problem (Child Behavior Checklist). I en undersökning i England av en hel åldersklass fann man att de barn som hade varit med om föräldrars skilsmässa innan de var sexton år mådde sämre som vuxna än sina jämnåriga (Nielsen 2007).

Tiden innan skilsmässan

En del forskare har ägnat uppmärksamhet åt vad som föregick skilsmässan (Booth 1999). Han menar att det finns anledning att undersöka hur förälder – barn relationen såg ut långt innan föräldrarnas skilsmässa inträffar, att väga in hur föräldrarnas äktenskap såg ut före skilsmässan och att undersöka hur barn mår som varit med om skilsmässa när de når vuxenålder. Han menar att man kan se att barns beteendeproblem och sämre skolresultat uppträdde långt innan skilsmässan. Han menar att minst hälften av problemen som består upp i vuxen ålder har med saker som hänt långt före skilsmässan att göra. Om relationen mellan föräldrarna är dålig så påverkar det också hur relationen mellan förälder – barn ser ut.

Booths forskning visar också att barnen i liten utsträckning är orsak till skilsmässan. Däremot tenderar kvaliteten på relationen mellan förälder – barn efter skilsmässan vara lik den som var före. Han menar också att det är lättare för barn att hantera skilsmässan om de förstår varför föräldrarna skiljer sig t.ex. om det varit mycket bråk. Det är svårare och mer traumatiskt för barnen om skilsmässan kommer plötsligt utan förvarning.

Hetherington (2006) fann högre alkoholkonsumtion och droganvändande, antisocialt beteende, depression, ekonomiska problem och fler svåra händelser i livet hos vuxna som senare skiljer sig. Resultaten visade att de hade sämre förmåga till samspel i relationer, sämre problemlösningssmodeller, ömsesidiga negativa känslor, förakt, förnekande, tillbakadragande och negativ inställning till sin partner som ökar risken för äktenskapets upplösning och flera skilsmässor. Man fann också mer konflikter, negativitet, irritation och mindre värme och kontroll i föräldraskapet i jämförelse med dem som fortsätter att vara gifta. Deras barn visade också mer problem innan skilsmässan.

Positiva effekter av skilsmässan

Har skilsmässor några positiva effekter för barnen? Forskningen visar att det för många barn kan vara skönt att komma ur de konflikter som föregår en del skilsmässor (Wallerstein/Kelly 1980, Ahrons/Rodgers 1980). Barnen behöver inte leva i dessa konflikter mer, som både skapar otrygghet och är energislukande. Barn som växer upp i familjer där föräldrarna har mycket konflikter men inte skiljer sig, mår allra sämst (Amato/Keith 1991).

Hetherington (2006) påpekar i sin studie att alla konflikter inte behöver vara skadliga för barnen. Om oenighet och konflikter innehåller ömsesidig respekt för varandra, om känslorna tas om hand, om man i konflikten ändå är öppen för information och kompromiss och problemlösning så kan de vara konstruktiva. Barnen lär sig att bli kompetenta problemlösare

genom att se bra sociala modeller. Dessutom kan miljöer där det aldrig blir konflikter medföra att barnen blir dåligt förberedda för den verklighet som väntar utanför hemmet. Det finns resultat som visar att barn som är med om ”goda” konflikter blir starkare och bättre på konflikthantering än de som inte har varit med om konflikter eller de som varit med om ”dåliga” konfliktlösningar. Hetherington (2006) menar att skilsmässor medför faror men också möjligheter, dvs. i likhet med kriser generellt.

Vad forskarna föreslår att man ska göra för att underlätta för barn som varit med om skilsmässor.

Ian Butler med kollegor (2003) har undersökt vem barnen vänder sig till i samband med skilsmässan för att få stöd och hjälp. Det visar sig att de flesta först och främst söker det stödet hos sina föräldrar och därefter i övriga familjen. Många vänder sig också till nära vänner och kompisar. Relativt få använder experter eller anonyma telefonlinjer motsvarande svenska BRIS. De har i sin forskning sett att barnen ofta hålls oinformerade om saker som berör dem. Utifrån denna vetenskap föreslår forskarna att man på olika sätt ska stärka de olika system som barnen använder och dessas förmåga att stötta barnen. De vill också att man satsar resurser på att stärka föräldrarnas förmåga att ta hand om barnens situation vid skilsmässor. De ser att det är en process som handlar om att få föräldrarna att inse värdet av att barnen får chansen att få uttrycka sin inställning, sina frågor och känslor i en demokratisk anda. Ju mer barnen får delta i diskussionerna om skilsmässan, desto bättre för dem. Vidare menar de att man borde göra det möjligt för barn som är med om skilsmässor att mera organiserat kunna tala med vänner.

”Det är helt klart för mig att hur man mår har att göra med hur föräldrarna hanterar skilsmässan såväl innan som efter” (Teresia Ångarné-Lindberg 2006).

TEORETISKA PERSPEKTIV

Psykodynamisk teori

Enligt psykodynamisk teori som bygger på Freuds psykoanalytiska teori, har föräldrarna en avgörande betydelse för barnens psykologiska utveckling (Mangs/Martell 1995). Barnet är vid födseln helt beroende av föräldrarna för att genom deras försorg och vård senare i livet bli en självständig individ. Freuds teorier har flera olika perspektiv på vår personlighetsutveckling. Grundläggande är hans uppdelning i Det, Jag och Överjag. Han gör också indelningen i Det Medvetna, Det Förmedvetna och Det Omedvetna (Freud 1996). Han hade också teorier om barnets utveckling. Han delar in barnets första år i olika faser; den orala fasen, den anala fasen och den falliska fasen. Inom varje fas spelar olika erogena zoner en viktig roll i barnets utveckling. Föräldrarna har till uppgift att lotsa barnet genom de första åren och hjälpa det att hantera de olika dilemman som de olika faserna innebär.

I den orala fasen handlar det om att bygga tillit och att barnet blir tryggt. Genom att barnet får sina orala begär och behov tillfredsställda på det sätt som det behöver och att föräldrarna finns där när barnet behöver det, byggs denna viktiga tillit i barnet.

I den anala fasen är ändtarmen den viktiga erogena zonen. Barnet uppnår förmågan att hantera sin kropp och bestämma vad som kommer in och lämnar den. Freud tillmätte den anala fasen stor betydelse för hur vår sociala karaktär utformas. Föräldrarnas uppgift i denna fas är att hjälpa barnet att få ”tillräcklig” makt över sig själv. Barnet ska få känna att det har en egen rätt och makt men inte större än någon annans.

I den falliska fasen är könsorganen den viktiga erogena zonen. Under denna fas bildas barnets könsidentitet. En viktig del i den falliska fasen är oedipuskomplexet. Föräldrarnas uppgift under den falliska fasen är att hjälpa barnet att finna sin könsidentitet och lotsa barnet till att på allvar inleda vägen bort från föräldrarna till ett självständigt liv. Under denna fas inleds också utvecklingen till förmågan att kompromissa (Jerlang m.fl 2005).

Om föräldrarna inte klarar sin uppgift, kan barnens utveckling hämmas eller skadas. Skilsmässa kan ur psykodynamisk synvinkel i vissa fall skada barnets förmåga eftersom föräldrarnas omsorg kan svikta, kontakten med en av föräldrarna tunnas ut eller brytas eller att det blir konflikter mellan föräldrarna. I psykodynamisk teori framhålls att barn är olika känsliga i olika utvecklingsfaser för traumatiska händelser. Skilsmässa kan vara en sådan händelse.

Objektrelationsteori

Enligt psykoanalytisk objektrelationsteori som stammar ur Melanie Kleins (1992) arbete, men framför allt vidareutvecklats av Margaret Mahler (Jerlang 2005) bygger barnen i tidig ålder upp särskilda relationer med viktiga objekt. De viktigaste och tidigaste är föräldrarna, framför allt modern. Enligt denna teori utgör de första objekten förebild för valet av alla övriga objekt under resten av livet (Mangs/Martell 1995).

Mahlers teorier bygger på en indelning i stadier och faser, särskilt mycket har hon byggt ut orala och anala faserna. Mahler framhåller att barnet har en individuell utveckling beroende på ärftliga orsaker, mognad, samspelet med modern och omgivningen. Mahlers första fas är normal autism (0-1 mån). Barnet sover och äter och uppgiften är att upprätthålla den fysiologiska jämvikten. Mahler menar att barnet lever i en total primärnarcissism. Barnet är inte alls medvetet om omvärlden.

Den andra fasen är normal symbios (1-5 mån). Barnet och modern befinner sig i ett ömsesidigt förhållande av beroende, men barnet är mest beroende av modern. Mahler menar att barnet upplever sig som sammansmält med modern. Så smått börjar barnet kunna skilja på olika yttre stimuli. Moderns uppgift blir att hjälpa barnet genom att skydda det från onödiga stimuli och att bidra med de nödvändiga. Barnet utvecklar under denna fas det sociala leendet. Det har kommit ur den autistiska fasen.

Mahlers tredje fas är separation – individuation (5-36 mån). Denna fas innehåller olika delfaser: differentiering (5-10 mån). Barnet börjar skilja på sig självt och modern. Moderns uppgift blir att finnas till hands när barnet behöver och låta det vara i fred, när det behöver detta. Separationen har två sidor dels att lämna och dels att söka nytt. Denna process kan ge ångest både för att det är skrämmande men också för att det samtidigt är lustfyllt. Barnet upplever ambivalens. Den andra delfasen är övning (10-18 mån). Under denna fas förstärker barnet sin självständighet, det förstår mer men framför allt ökar dess förmåga att röra sig, att stå och kunna gå. Moderns uppgift är att finnas till hands när barnet behöver ”återvända” för att få psykisk påfyllning. Modern ska vara tillgänglig men samtidigt knuffa ut barnet i världen. Den tredje delfasen är närmande (14-22 mån). Mahler framhöll denna som den viktigaste. Barnet har återigen mer behov av moderns medverkan i dess aktiviteter. Barnet upplever att det är självständigt, men genom det uppfattar barnet ett hot om att världen inte alltid finns tillhands och försöker hantera det genom att ta makten över mor- barnrelationen igen. Barnet kan i denna fas uppvisa ambivalens genom att samtidigt som det lämnar modern förväntar det sig att bli infångat. Denna fas kan av föräldrarna upplevas som en återgång till att barnet blir mer osjälvständigt igen. Det blir viktigt att föräldern står ut med det och inte

blir allt för avvisande mot barnet. Den fjärde delfasen är konsolidering (22-36 mån). Under denna fas utvecklar barnet en objektskonstans, en inre bild av modersrepresentanten, som är förhållandevis beständig och oberoende av dennes närvaro. Utvecklingen av objektskonstans är viktig för förmågan till självkonstans dvs. en stabil självbild. Då blir det naturligtvis oerhört viktigt att barnet får ha kontinuitet i relationen till dessa första kärleksobjekt. Enligt objektrelationsteorin kan separationer och avbrott i denna ge bestående men i livet som kan hindra individens utveckling och förmåga i relationen med andra. Föräldrars skilsmässa kan vara ett sådant avbrott under vissa specifika omständigheter.

Anknytningsteori

Anknytning definieras i Nationalencyklopedin som att stå i förbindelse med någon större enhet. Anknytning som psykologisk term är en översättning från engelskans attachment. Anknytningsteorin är en teori om den process vars resultat är ett psykologiskt band mellan barnet och dess närmaste vårdare (Broberg 2005). Teorin handlar också om hur anknytningen ger en inre representation hos barnet. Genom att anknytningen blir en inre gestalt hos barnet är den en viktig del av personligheten och blir därför betydelsefull under hela livet.

John Bowlby (1969, 1997) hävdar i sin teori om anknytning, separation och förlust att vi människor har ett behov av att knyta an till andra individer som är nödvändig för vår överlevnad. Vi är behov av den hela livet ut även om den är av störst vikt i början av livet, framför allt upp till tre års ålder. Samspelet mellan vårdgivare och barn är av stor vikt för barnets utveckling. Om samspelet störs kan individen påverkas menligt och de nödvändiga utvecklingsstegen kan försvåras eller förhindras. Bowlbys teori är starkt knuten till evolutionsbiologin. Vi människor har ett biologisk inbyggt beteende som gör att vi söker anknytning. Människan är oerhört skyddslös under sina första levnadsår och att om vi inte hade denna förmåga skulle vi bli ett offer för faror i världen. Han anser anknytningen vara lik präglingen hos andra djurarter. Spädbarnet knyter an till sin första vårdare oavsett kvaliteten på vårdaren, därför att det är biologiskt nödvändigt. Däremot blir kvaliteten på själva anknytningen olika beroende på hur lyhörd vårdaren är för barnet. Bowlby använde sig av Winnicots begrepp good-enough-mothering. Han menar att spädbarnet är förberett för att samspela med en sådan "tillräckligt god vårdare". Om inte miljön motsvarar det som biologin avsett kan det uppstå omsorgssvikt för barnet.

Anknytningen startar i viss mån redan i fosterstadiet genom att fostret minns mammans röst. Tidigt i barnets liv utvecklas det sociala leendet, som det efterhand mer och mer tydligast visar mot dem som barnet känner bäst. Efter några månader skiljer barnet mer och mer ut vilka personer det främst vill bli omhändertaget av. Detta urskiljande ger i sin tur vårdaren känslan av att vilja ge tillbaka och på så vis skapas en positiv spiral i anknytningen som skall bära relationen mellan barn och vårdare.

Bowlbys forskning om hur små barn reagerar vid separationer visar att deras reaktion följer ett visst mönster; först protest med ilska och sökbeteende, därefter sorg med mindre sökbeteende. De lät sig inte tröstas av främmande personer utan drog sig undan till ett hörn eller med ett gosedjur. Pågick det några dagar började barnen dra sig tillbaka och stänga av sig från omvärlden. De blev medgörliga och protesterade inte längre mot omgivningens vilja. Anknytningssystemet var avstängt. Detta är en stor riskfaktor för barn. Bowlby såg att barnens reaktion var väldigt lik vuxnas när någon dör. Det handlade alltså om sorg.

Tre viktiga aspekter av anknytningens betydelse i allmänhet är; 1. värdesätta nära relationer och önska ingå i sådana utan att förlora sin egen särart eller identitet, 2. kunna reglera starka

känslor utan att bli övermannad av dem och 3. se andra människor som varelser med egna känslor och avsikter vilka man värdesätter och måste ta hänsyn till.

När man studerat barns villkor har man konstaterat att stabilitet över tid är viktigt och där har det också funnits god kontinuitet i uppväxtmiljön. Där barn bytt anknytningsmönster har man sett att det varit beroende på stora förändringar i barnens liv som föräldrars död och föräldrar som skilt sig.

Kristeorier

Det finns olika kristeorier. De främsta är humanistisk/existentiell teori, psykodynamisk teori och copingteori. De olika teorierna delar in kriserna i olika faser eller stadier som gäller dess förlopp generellt.

Cullberg (2006) delar in krisens förlopp i fyra olika faser. Första fasen är chockfasen, vi klarar inte att ta in det som skett, vi förnekar det inträffade. Andra fasen är reaktionsfasen, då det börjar gå upp för oss vad som hänt, så sakteliga tar vi in det. Den tredje fasen är bearbetningsfasen. Vi tar hand om det som hänt och bearbetar det på olika sätt. Fjärde fasen är nyorienteringsfasen, vi går vidare i livet med nya beslut där det inträffade har fått sin mening och sin plats för oss.

Horowitz (1999) gör en indelning av krisen i liknande faser. Han menar att vi i första fasen pendlar mellan förnekelse och att vi blir invaderade av det inträffade. Det blir en kamp mellan de två lägena. Därefter vidtar en fas där vi genomarbetar det inträffade och vi försöker integrera det i våra liv för att förstå. Nästa fas handlar om att det inträffade ger livet en ny utsiktspunkt. Vi finner meningen med det inträffade och det ger en ny inställning till livet.

Hill (2000) delar in krisen i den akuta krisen som ger tillfällig svikt i förmågan och svårighet med att bibehålla den ursprungliga inre organisationen. Därefter vidtar en återhämtningsfas som i goda fall ger möjlighet till att förstå något nytt och ge krisen en plats i livet, en slags omorganisation. Ibland ger det en permanent svikt med bestående bekymmer som följd.

Worden (2006) inleder med att det viktiga i krisen är att man först erkänner det inträffade. Detta behövs för att det nödvändiga sörjandet ska kunna få plats. De olika känslorna i sorgen ska kunna bearbetas. Ut ur det sorgearbetet kommer förmåga till att nya färdigheter utvecklas som i sin tur leder till möjligheten att återigen investera känslor gentemot sin omgivning. Man kommer att våga engagera sig igen.

Gemensamt för alla ovanstående teorier är att de beskriver den väg som en bra hantering av kriser tar. Ibland bryts någon av faserna av olika skäl och det är då som man får mer bestående problem av en kris.

Copingteorin är en stress- och kristeori med mer kognitivt perspektiv. Den behandlar de olika sätt vi människor använder när vi behöver klara en svår uppgift eller kris. Sättet att hantera stress och kriser delas in i problemfokuserad och i känslufokuserad coping (Folkman / Lazarus 1984). Coping handlar mest om de medvetna strategier vi använder i en krissituation och om vad vi gör oavsett om resultatet blir bra eller inte. Problemfokuserad coping rör sig om de resurser vi behöver för att lösa yttre problem. Känslomässig coping handlar om att reglera och processa affekter och att ta hand om känslorna i en kris. Man använder oftast båda formerna av coping växelvis eller parallellt. Copingteorin sysslar inte bara som i psykodynamisk kristeori med vad man gör efter en stressor eller ett trauma, utan också om

vad man gör inför t.ex. ett hot (Folkman/Lazarus 1984). Man kan också skilja mellan konfrontativt alternativt förnekande coping (Rönmark 2002). I vissa sammanhang kan copingen vid en skilsmässa bli ett problem i sig. Man kan hamna i att olika copingstrategier konkurrerar med varandra. Föräldrarnas behov av att få ur sig negativa känslor gentemot varandra kan gå rakt emot det som barnen behöver. Barnen kommer i kläm mellan föräldrarna och deras behov. Föräldrarna är i egen svår kris vilken kan komma att hamna i konkurrens med barnens kris s.k. kriskonkurrens. Andra viktiga vuxna kan då vara oerhört betydelsefulla för barnen (Lenneer Axelson 2001).

Barn i kris

Atle Dyregrov (1997) har bidragit med olika aspekter på barns reaktioner vid trauman och kriser. Han menar att trauman i barndomen kan få en rad olika effekter på barnens utveckling. Det är framför allt kumulativa trauman som ger effekter men även ett enskilda trauma kan ge sådana. Traumatiska händelser kan påverka personlighetens och karaktärens utveckling, synen på tillvaron, förväntningar om nya katastrofer som leder till en pessimistisk livssyn, relationerna till andra människor, moralutvecklingen, den biologiska utvecklingen, regleringen av känslor, självuppfattning och självförtroende, förmågan att hantera saker och ting, inlärningskapaciteten, yrkesval och yrkesfunktioner och framtida föräldraskap.

I förskoleåldern lär sig barn att skilja mellan olika känslotillstånd, denna utveckling fortsätter upp i åldrarna. Traumatiska händelser påverkar toleransen när det gäller att uppleva och differentiera känslor. Trauman i förskoleåldern kan påverka utvecklingen av känsloregleringen, självständigheten och förmågan att vara nära andra människor. Barn i denna ålder är beroende av pålitliga relationer med de vuxna. Dyregrov påpekar att det ofta är de små barnen som glöms bort vid bearbetning av trauman, eftersom de har svårast för att prata och förstår världen på ett annat sätt än de vuxna.

Skolbarn har uppnått förmågan att förstå vad som ägt rum. Detta gör att de lättare förstår att det kan hända igen. Det medför att de kan bli rädda. Genom att de är större kan de påverka sin situation. De har en större kognitiv förmåga som gör att de kan bedöma känslor och händelser. Traumatiserade barn har problem med detta, de har svårt att tänka på känslor. Ökad kognitiv förmåga ökar möjligheten till att hantera situationer men också till större ångest för vad som kan hända.

Ungdomars beteende liknar mer de vuxnas. De förstår och kan resonera om det som hänt. Samtidigt har de fortfarande mycket av barnets intensitet kvar kopplat till att de har vuxnas krav på sig att förstå. Traumatiska händelser kommer in i en redan omtumlande ungdomstid.

Dyregrov menar att det finns skillnader mellan hur pojkar och flickor reagerar på och hanterar traumatiska händelser. Flickorna reagerar mer med ångest, depression och andra subjektiva problem medan pojkarna visar mer beteendestörningar och konflikter med sin omgivning. Flickorna får således mer emotionella problem och pojkarna uppvisar fler beteendestörningar. Flickorna tar betydligt oftare kontakt med andra för att prata om det som skett än vad pojkarna gör. I hans undersökningar har det också visat sig att flickor oftare tyckte att samtal med andra hjälpte än vad pojkarna tyckte. Han menar också att pojkarna tenderar mer att tänka sig att ta hämnd om det hänt något än vad flickor gör. Dyregrov tror att de olika reaktionsmönstren hos pojkarna och flickor har kulturella orsaker eftersom man också ser att skillnaderna mellan könen numera minskar.

Skilsmässa är en yttre konflikt där det föreligger en förlust eller hot om förlust (Jerlang 2005). Barn i skilsmässa kan hamna i lojalitetskonflikter mellan föräldrarna och då blir barnens dilemma hur de ska hantera sitt behov av självständighet och hotet om att förlora en förälder om man hävdar denna självständighet. Barnen är under ständig utveckling och har behov av att de vuxna samspekar med det för att de ska klara sin oro för separation och det parallella behovet av frigörelse från föräldrarna. Man brukar säga att det är barnen som ska skilja sig inte föräldrarna. Barnen kan drabbas av skuldkänslor som orsakas av att de har ett naturligt behov av att få pröva sina vingar men som i samband med lojalitetskonflikten kan komma att ställas i motsats till föräldrarnas behov av att barnet är solidariskt med dem.

Systemteori

Inom systemteorin (Lundsby m.fl 1990) tänker man att problemet i familjen inte är individuellt utan beror på samspelet mellan systemets medlemmar. Systemteorin ser oss som ingående i olika stora samsystem emellan samverkande system. Systemen bildar en hierarki där de olika systemen samverkar och påverkar varandra både uppåt och neråt.

Familjen kan betraktas som ett system, men som också är uppbyggt av olika subsystem, barnen, föräldrarna, flickorna, pojkarna etc. Vid en skilsmässa förändras balansen, homeostasen, inom systemet och dess ingående medlemmar. Längre fram under skilsmässoprocessen bildas nya system som både kan vara större och mindre än det ursprungliga systemet. Systemteorin hävdar att det nästan är meningslöst att tillskriva systemets medlemmar olika egenskaper, utan de egenskaper som syns är de som systemets medlemmar i samverkan tillåter. Man kan alltså hjälpa eller stjälpa varandra utifrån hur systemet mår.

En annan viktig princip inom systemteorin är att summan av helheten är större än summan av beståndsdelarna. Helhetssynen är basen i systemteorin. Enligt systemteorin strävar alla system efter jämvikt, homeostas. Homeostasbegreppet är inte något slags harmonibegrepp utan betecknar det tillstånd som respektive system helst vill vara i. Det betyder inte att det är positivt för systemet ur någon slags objektiv mening utan handlar om systemets egen balans. En skilsmässa kan ju som vi vet vara helt motiverad därför systemets medlemmar inte längre trivs i systemet, men ur systemets synvinkel uppstår då en rubbning av balansen. Man brukar inom systemteorin tänka sig förändringar i två nivåer, första och andra ordningen. Första ordningen är ingen förändring i grunden utan handlar mer om att flytta sig till en annan gestaltning men behålla systemets grundstruktur. Förändring av andra ordningen däremot innebär att regler, roller, gränser och andra förutsättningar i systemet byts ut och att systemet tvingas till nya lösningar.

Barnen kan hamna i lojalitetskonflikter när föräldrarna skiljer sig. Barnens system som tidigare var anpassat efter att föräldrarna höll ihop skall nu plötsligt hantera att föräldrarna utgör två separata system. De kan i värsta fall bli tvingade till att försöka att helt skilja sina bägge system åt och då uppstår hela tiden bekymmer med homeostasen i det egna systemet. De hamnar i lojalitetskonflikt både inåt och utåt.

När man har skilsmässor som ämne behöver några ord om förändringsteori avhandlas. Enligt ovanstående strävar alla system efter att återgå till den ursprungliga balansen. Förändring utmanar alltså systemet. I en skilsmässa kanske en eller båda de vuxna önskar skilsmässan och har makten att bestämma hur det ska bli. De kan förändra sitt tänkande om det ursprungliga systemet och därmed förändra bilden av det och på så vis uppnå en ny självbild. Barnen däremot har oftast inte den positionen utan tvingas att ta hand om en förändring som

de kanske inte ens vill ska ske. Deras process till att adaptera förändringen kan därför ta längre tid. Inom förändringsteori används begreppet isomorfi/anisomorfi (Bernler/Jonsson 2001), vilket innebär att för att kunna förändra behöver man se till att inte vara allt för olik eller för långt ifrån den eller det som ska förändras. I en skilsmässa kan det vara problem med isomorfin eftersom en eller flera inblandade inte är beredda att göra denna förändring eller ännu inte övervägt denna möjlighet. Framför allt gäller det barnen som inte har makt att avgöra hur det ska bli.

METOD

Litteraturstudier

Jag har sökt litteratur inom området skilsmässor och barn genom bl.a följande sökord; skilsmässa, divorce, barn och children. Jag har använt mig av Universitetsbibliotekets sökreger och av internet. Jag har valt forskning främst från Sverige, Norge, Danmark, England och USA.

Kvalitativ studie

Mitt val av metod har styrts av mitt intresse av vilka erfarenheter socionomer har i sitt arbete av skilsmässobarn. Jag var intresserad av deras uppfattning, inställning, erfarenhet och kunskap. Jag valde därför att genomföra en kvalitativ studie (Holme/Solvang 1997). Den kvalitativa metoden, dvs oftast intervjuer är särskilt lämplig när man vill studera attityder och erfarenheter hos informanterna.

Kvale (1997) menar att man i en kvalitativ studie genom andras berättelse kan studera andras uppfattning om verkligheten. Jag ville ha en fördjupad kunskap och beskrivning av den erfarenhet socionomer har av skilsmässors effekter för barn. Det var därför naturligt att genomföra en kvalitativ studie där socionomer fick berätta om sin syn på skilsmässor och vad de möter i sitt dagliga arbete.

I en kvalitativ studie formuleras inga svarsalternativ i förväg. Jag har utgått från en frågeguide med frågor som i huvudsak senare finns med också i form av rubriker när jag analyserar intervjuerna. Utöver de huvudteman som är relaterade till syftet, som jag anknutit till, har jag under intervjuerna också ställt följdfrågor. Intervjuguiden har således dels specificerat mina frågeställningar och dels varit vägledare i intervjusituationen (Jakobsen 1993, Kvale 1997).

Jag redovisar den insamlade kunskapen i denna uppsats (Backman 1998) genom att återge flera citat från svaren och genom att analysera dessa svar.

Urval

Holme/Solvang (1997) skriver att urvalet inte sker slumpmässigt eller tillfälligt utan systematiskt utifrån medvetet formulerade kriterier. Jag valde att göra 12 intervjuer med socionomer med minst 10 års erfarenhet inom yrket. Socionomerna arbetar i 6 olika kommuner. De representerar barn - och ungdomspsykiatri, skolkuratorer och socionomer inom socialtjänst. Jag valde tre olika yrkesområden för att kunna göra jämförelser utifrån socionomernas olika yrkesroller. Jag valde bort socionomer som arbetar inom familjerätt och familjerådgivning eftersom jag inte ville intervjua dem som träffar barn och vuxna *enbart* i skilsmässosituationer. Jag ville intervjua socionomer som inte direkt har till uppgift att arbeta med skilsmässor för att därigenom utesluta att de var specialister på ämnet. Jag ville också att

mina respondenter skulle ha arbetat relativt länge för att de skulle ha ett längre perspektiv på mitt forskningsområde.

Jag ringde runt och frågade personligen om de ville medverka i en studie om socionomers uppfattning om skilsmässors effekter för barn. Jag uppgav att jag studerade på magisterprogrammet i socialt arbete och skulle göra en uppsats. De fick veta att det var sekretess om vem som medverkade men att det också i egentlig mening var ointressant vem som sade vad. Jag var heller inte ute efter några konfidentiella uppgifter rörande klienter. Det viktiga skulle vara socionomers sammanlagda bilder och uppfattningar. Det var alltså inga svåra etiska problem att ta ställning till. Efterhand har det dock blivit mer och mer etiskt viktigt för mig att verkligen prestera en färdig uppsats eftersom mina socionomkollegor så vänligt medverkat. Samtliga som tillfrågades var direkt intresserade och såg fram emot intervjun. De tyckte att det var ett angeläget ämne och ville medverka till att min uppsats kunde förverkligas. Tid bokades för intervju på respektive socionoms arbetsplats. Jag gjorde alltså en intervju med samtliga.

Jag ville inte intervjua socionomer i min egen kommun eftersom det var angeläget att de var oberoende av mig. Studien är kollegial och därför var det viktigt att vi inte hade några beroendeförhållanden till varandra. Min studie har dock varit helt beroende av mina kollegors intresse och engagemang. Respondenterna har varit synnerligen seriösa och betraktat min studie som viktig och intressant. De har bemödat sig om att svara på frågorna med största allvar och eftertänksamhet.

Min studie intresserade sig också för de arbetsmetoder som används i socialt arbete i samband med skilsmässor och barn. Jag frågade inte efter hur många metoder som finns eller vilka som är vanligast, utan riktade mitt intresse mot vad socionomerna anser vara viktigast i arbetet med barn som varit med om skilsmässor.

Intervjuernas genomförande

Jag valde att göra fyra intervjuer inom vardera av de tre olika yrkesområdena. Anledningen var att jag ville kunna göra jämförelser mellan dessa yrkesområden. Intervjuerna var ca 1½ timme långa och hade ungefär samma kronologiska förlopp. Även om samtalen böljade fram och tillbaka inom forskningsområdet så återvände jag kontinuerligt till guiden för att säkerställa att samtliga intervjuer avhandlade samtliga mina frågeställningar (Kvale 1997).

Relationen i intervjuerna har byggts på ömsesidig respekt och intresse för varandras kunskap. Intervjuerna har skett i dialog styrda av min intervjuguide. Samtidigt har respondenterna svarat spontant och associerat fritt i berättande stil. Varje intervju har blivit en egen berättelse med olika stil utifrån den enskilde socionomen och den kontext denna befinner sig i det dagliga arbetet (Kvale 1997).

Jag spelade in intervjuerna, men jag antecknade också nyckelmeningar under intervjuerna. När jag kom hem skrev jag ut intervjuerna från inspelningarna och formaterade sedan om svaren i ett läsbart skick. Jag har strävat efter att inget i innehållet skulle gå förlorat eller förändras (Holme/Solvang 1997).

Bearbetning och analys

Därefter vidtog analysen av svaren för att ur varje frågeställning dra ut de mest frekventa och mest typiska teman som socionomerna gav i sina svar (Holme/Solvang 1997). Jag valde och

kategoriserade tre till fyra teman ur varje frågeställning och som jag har återgett längre ner i föreliggande rapport. Jag har illustrerat dessa teman med relevanta citat ur intervjuerna (Backman 1998). Jag har även gjort jämförelser mellan socionomers svar från olika områden. Efter de viktigaste frågeställningarna har jag sedan knutit samman min analys med ibland teorier och än oftare andras forskningsresultat, eftersom det inte finns så väl utarbetad aktuell teori kring separation utöver generell utvecklings- och anknytningsteori. Däremot finns åtskillig forskning kring barn och skilsmässa. Min analys finns helt enkelt redovisad steg för steg i undersökningen. I den avslutande diskussionen har jag valt att lyfta fram några resultat som jag anser särskilt viktiga att bearbeta.

Validitet och reliabilitet

Frågan om validitet i den kvalitativa forskningen har länge diskuterats. Validiteten handlar om att man verkligen undersöker det man har för avsikt att göra. Forskaren har att kontrollera ifrågasätta och tolka materialet och tillse att tolkningen stämmer med det som undersökningen avsåg. Kvale (1997) skriver: ”*validering är mer av en bekräftelse; det är en process genom vilken man söker och utvecklar mer välgrundade tolkningar av observationerna*”. Mina frågor är direkt riktade till socionomerna och handlar om deras uppfattning om skilsmässors effekter för barn. Min forskning är kvalitativ och beskriver genom socionomernas berättelser den verklighet som de möter.

Reliabilitet innebär att mätinstrumentet, i mitt fall intervjuguiden och mitt intervjuande, skall ge stabil och tillförlitlig information (Kvale 1997). Påverkar forskarens syfte de svar som avges? Påverkar formuleringen av frågorna de svar som avges? Hur påverkar intervjusituationen de svar som avges? I min studie har jag använt mig av intervjuer direkt med socionomerna. Mina frågor har försökt att reducera möjligheten till att vilja något speciellt avseende svarens riktning. Eftersom jag i mitt dagliga arbete möter konsekvenser av skilsmässor har jag en egen förförståelse när det gäller skilsmässors effekter för barn. Denna förförståelse kan naturligtvis leda mina frågor på ett sätt som gör att resultatet av undersökningen blir snedvridet. För att motverka detta har jag haft en intervjuguide som jag följt och som jag strävat efter skulle styra intervjuerna. De intervjuade socionomerna har lång erfarenhet av socialt arbete, vilket också ger en stabilare grund för deras svar oberoende av min förförståelse. Socionomerna har inte haft några motiv för att svara på något speciellt sätt för att infria några förväntningar (Kvale 1997). Vidare har jag gjort inspelningar så att jag kunnat återvända till insamlade data vid behov. Min studie är möjlig att upprepa och därmed möjlig att verifiera och falsifiera.

Generaliserbarhet

Är mina resultat möjliga att generalisera? Den frågan är viktig i forskning, där man vill kunna skapa ”lagar” för mänskligt beteende. Inom den kvalitativa forskningen ställs frågan om det går att generalisera till hela populationen eller bara den grupp som undersökts (Kvale 1997). I min studie är populationen socionomer. De är utvalda oberoende av varandra och de har sin förförståelse utifrån sitt psykosociala arbete. Från detta kan man anta att socionomer i allmänhet har liknande uppfattning om skilsmässors effekter för barn. Däremot kan man inte generalisera och säga att andra yrkesgrupper eller andra grupper har samma uppfattning.

RESULTAT OCH ANALYS

I hur stor andel av familjerna har barnen varit med om skilsmässa?

Respondenterna svarar att det är en stor andel. De uppger mellan 40% och 90%. De flesta håller sig runt 50%. Några är helt säkra, andra gör en skattning. Det går inte att utläsa någon skillnad i frekvens mellan de olika yrkesområdena. Det är alltså i en ganska stor andel av familjerna som barnen har erfarenhet av skilsmässor. Det tycks vara så att fler som söker hjälp har varit med om skilsmässor än populationen i övrigt.

Som förklaring till den kvantitativa beskrivningen här ovan ger socionomerna i huvudsak tre svar;

-Antalet skilsmässor har ökat i samhället i stort och att förekomsten av skilsmässobarn i deras yrkesområde helt enkelt speglar den verkligheten.

Det är många som skiljer sig. Det ser så ut nu för tiden. Att vara en hel familj är ganska unikt. Man söker inte hjälp för själva skilsmässan, men familjebilden ser så ut nu för tiden.

-Skilsmässor är ett trauma för barn och de ger psykosociala problem. De menar vidare att barn som varit med om skilsmässa oftare mår dåligt än barn som inte varit med om skilsmässa. De hänvisar redan i detta svar till olika följdverkningar av skilsmässan som leder till att man behöver hjälp.

Det kommer sig av att barn, tycker jag, har olika symptom som är föranledda av föräldrarnas skilsmässa och det som är runtomkring det. Föräldrarna har bristande tid att stödja och lyssna på sina barn. Om man har skilt sig så har man något konkret att ta på om man mår dåligt och då kan man hänvisa till det om man vill söka hjälp. Man har både större anledning och större förmåga att söka hjälp.

- Många föräldrar som skilt sig har blivit mer öppna för att söka hjälp och har lättare för att söka hjälp än de som inte skilt sig. De menar också att det faktum att man tar ett skilsmässobeslut vittnar om att man är beredd att förändra saker i sitt liv. Dessutom har man något konkret att hänvisa till varför man mår dåligt och behöver hjälp.

Föräldrarna är bra på att söka hjälp och de är medvetna om att barnen har saker att tala om. I skilsmässoprocessen har många fått hjälp och de har stött och blött sina problem.

Jag vill först konstatera att socionomerna har visat ett mycket stort engagemang för barnen i skilsmässan. De har mycket erfarenhet av hur barn har det i denna situation och de har tydligt visat vad de har för uppfattning i dessa frågor.

Skillnaden i svaren handlar om anledningen till att söka hjälp som styrs av den uppgift de respektive yrkesområdena har. Socialtjänstens socionomer blir mer konkret inblandade i familjernas direkta hjälpbehov. Det kan vara konflikter mellan föräldrar som anmäler varandra som dåliga föräldrar. Det kan vara ekonomisk hjälp till ensamansvariga föräldrar och det kan vara ansökningar om kontaktfamiljer för att stärka nätverket. Skolkuratorerna kan ibland bli ombudade av föräldrar eller lärare att hjälpa barn eftersom deras föräldrar ska skilja sig. Till BUP vänder sig de flesta med andra motiv än skilsmässor som en första anledning till att söka hjälp.

Det finns ingen skillnad mellan de olika kommuner där jag gjort mina intervjuer. Det är samma bild av skilsmässor i samtliga de berörda kommunerna. Man kan fundera på om det är skillnader mellan dem som söker hjälp på de olika områden jag undersökt. I skolan vistas alla barn i ett visst område. Där möter skolans personal alla barn. Statistiskt skiljer sig dock inte skolkuratorernas svar från de andras. Det är lika vanligt med skilsmässor bland dem som söker hjälp och det är samma bekymmer som barnen har. Självklart är de andra yrkesområdena delmängd av skolan eftersom alla barn går i skolan oavsett om man har hjälp från socialtjänsten och BUP eller inte.

Min erfarenhet från föräldrarådgivningen är att det är alla kategorier i samhället som söker hjälpen. De kommer från alla samhällsklasser och från alla sorters yrkesområden och från alla orter i kommunen.

Det har klart framgått att skilsmässor förekommer i fler ärenden hos de intervjuade socionomerna än vad som är fallet i riksgenomsnittet. Det verkar alltså som att skilsmässor kan medföra olika bekymmer för barn och föräldrar. Det framgår vidare att både familjerna där skilsmässa inträffat och socionomerna har "vant sig" vid skilsmässans konsekvenser som ett problemområde, vilket bl. a innebär att det finns större öppenhet för hjälpsökande. Detta gagnar enligt min mening barnen. Denna motivation hos föräldrarna uppskattas också av flera av de intervjuade socionomerna. Faktorer som kan vara en följd av skilsmässan och som blir en ingång till att söka hjälp är bl.a;

- föräldern är ensamstående,
- bristande nätverk,
- frånvarande fäder,
- dålig relation/konflikter mellan föräldrarna,
- behov av avlastning.

I vilken fas söker man hjälp?

Socionomernas svar kan delas in i fyra olika kategorier;

- Man söker hjälp i det *akuta skedet* i samband med skilsmässan. Ofta är familjen i kris och det är bråk och konflikter mellan föräldrarna. Barnen mår dåligt av föräldrarnas konflikter och visar olika symptom. Krissymptom hos barnen kan också uppträda här utan att föräldrarna är oense.

- När man klarat den akuta fasen och de vuxna börjat få ordning på sitt, då kommer *barnens bekymmer med skilsmässan* upp till ytan och de kan visa olika symptom eller få problem av olika slag.

- Man söker ofta hjälp när man står i begrepp att *bilda "nya" familjer*. Detta leder till att det blir svårigheter i relationen mellan *styvförälder och barn*.

- Några år senare när barnen vuxit och kommer in i *tonåren*. Tonåringen börjar ifrågasätta den lösning som man tidigare haft angående boende och umgänge. Ibland kommer då föräldrarna i nya konflikter och barnen kan då visa olika symptom.

I den akuta fasen och i nästa fas som är tonårsfasen. Barnen vill då bestämma själva. De utmanar föräldraskapet. Man bor där man vill eller får ut mest. Då kan det börja gnissla. Föräldrarna kan börja misstänka varandra för att ligga bakom tonåringens motsträvighet. Det är inte ovanligt att det blir vårdnadstvist igen.

Ibland är det i samband med själva skilsmässan. Föräldrarna kan inte lösa sina konflikter. De blir ärenden utifrån bråk och att barnen har visat självdestruktiva beteenden. Ibland kommer vi in senare och då är det annat som är anledning till kontakten.

Man kommer längre fram, allt har gått vägen och det är en ny situation. Då tror man att allt ska gå på räls för barnen men så gör det inte det. Man vill att barnet ska hänga med och så gör det inte det.

Socionomerna som jag har intervjuat träffar barnen i olika faser av skilsmässan. Barnens bekymmer kommer i olika omgångar, dels i den akuta fasen, men även senare. Socionomerna menar att barnen sörjer långsammare än vuxna och i förnyade former efter sin mognad. De menar att barnen därför behöver mer uppmärksamhet i skilsmässoprocessen än de i allmänhet får. Wallerstein/Kelly (1980) visade att endast 10 % av barnen i skilsmässa hade fått tillräckligt stöd i den kris som föräldrarnas skilsmässa innebar.

HUR STOR BETYDELSE HAR SKILSMÄSSOR FÖR PSYKOSOCIALA PROBLEM HOS BARN?

Eftersom denna frågeställning är en kärna i resultatredovisningen och därmed den mest omfattande delen, delade jag in den i flera underfrågor. Den första frågan handlar om konkreta symptom som barnen visar. Jag redovisar också skillnader mellan könen. Därefter redovisas frågor om de specifika dilemman som barnen hamnar i när deras föräldrar skiljer sig; de specifika psykosociala problem som de får att hantera.

Vilka symptom visar barnen?

Respondenterna delar in symptomen i fyra olika grupper;

- Tonåringar som har skilda föräldrar utmanar föräldraskapet mer än tonåringar till föräldrar som bor i intakta familjer gör.
- Många barn och tonåringar blir aggressiva och därmed utagerande i skola och andra miljöer.
- En annan tydlig grupp är de barn som blir nedstämda, inåtvända och olyckliga.
- En grupp är de barn som får olika kroppsliga och psykosomatiska symptom. Denna grupp är den som alla är överens om är särskilt tydlig vid skilsmässor.

Socionomerna vill inte uppge skilsmässor som orsak till svårare symptom som missbruk, kriminalitet och självdestruktiva beteenden som att skära sig, men skilsmässor kan bli en bidragande faktor.

Det går inte att utläsa några skillnader i svaren utifrån yrkesområde.

I högstadiet blir barnen stökiga. Barn som har varit med om skilsmässor utmanar föräldraskapet mer än de andra.

De får utagerande beteenden, oro, sömnsvårigheter, psykosomatiska symptom som ont i magen. Barnen sluter sig, säger föräldrarna. Ibland får de skolproblem eftersom de inte orkar koncentrera sig på skolarbetet.

Många barn får magont, ont i huvudet, ont i kroppen, det är oerhört vanligt. De får även koncentrationssvårigheter och sömnsvårigheter.

Visar barnen olika symptom beroende på kön?

Socionomerna menar att traditionella könsroller fortfarande gäller. Tillspetsat är pojkarna utagerande och arga och flickorna inåtvända och tysta. De menar också att flickor därmed kan vara mer självdestruktiva än pojkar. Exempel finns i intervjuerna.

Det går inte att utläsa några skillnader i svaren utifrån yrkesområde.

Tjejerna är mer destruktiva än pojkarna. De bryr sig inte om vad de är med om ibland.

Det är fortfarande så att pojkar är mer utagerande och flickor är mer inåtvända.

Socionomerna kan peka ut en del återkommande symptom hos barnen som direkt förorsakade av skilsmässan. Vissa av dessa är interna symptom som kroppsliga åkommor med huvudvärk, magont och sömnsvårigheter. Koncentrationssvårigheter, aggressivitet och utagerande beteenden är andra följder av skilsmässa. Wallerstein/Kelly (1980) och Amato (1991) hävdar att just dessa symptom är vanliga hos barn till följd av skilsmässa mellan föräldrarna. Socionomerna vill däremot inte ge skilsmässor skulden för svåra destruktiva beteenden som missbruk, ätstörningar eller att skära sig. De kan dock se att skilsmässor även i dessa fall förekommer i större utsträckning än vad som är statistiskt motiverat och att skilsmässor kan vara en ytterligare försvårande omständighet.

Ett skäl till att pojkar visar mer utåtriktade och aggressiva reaktioner är säkerligen att det är mer accepterade krisreaktioner i förhållande till maskulinitet (Dyregrov 1997). Detta har man även funnit hos vuxna män (Lennéer Axelson 1994). Studier gjorda i USA (Amato 2006) visade att relationen mellan fäder och barn blev sämre efter skilsmässan. Speciellt förändrades relationen mellan far och dotter. Det visar att relationen mellan far och dotter är mer sårbar vid en skilsmässa. Den studien visade att effekten var störst för döttrar. Föräldrars oenighet ökade risken för att döttrarna skulle avbryta egna relationer i högre utsträckning. Tidigare studier har visat att kvinnor mer bedömer statusen på sina relationer, försöker reparera relationsproblem och lämnar otillfredsställande relationer. Om barnen från skilsmässofamiljer kommer till vuxen ålder med mindre relationskunskaper eller dålig erfarenhet av äktenskapet så är det inte konstigt om konsekvenserna av föräldrarnas skilsmässa blir större för döttrarna.

Hetherington (2006) visade att bland små barn var det pojkarna som mest påverkades av skilsmässor och att flickor mest påverkades av att bo i styvfamilj. Den skillnaden fanns inte hos ungdomar. Bowlby (1997) menar att pålitlighet och kontinuitet är en oundgänglig förutsättning för att barnet ska känna tillit och trygghet. Hetherington (2006) fann i sina studier att flickor allmänt var bättre på att ta hand om konsekvenserna av skilsmässa än pojkarna var. Trots det så visade de mer internaliserade problem med depressiva symptom och ångest än pojkarna gjorde. När de blev äldre ökade både pojkars och flickors förmåga att ta hand om skilsmässans effekter men samtidigt sjönk självkänslan. Flickorna ökade sin internalisering av olika depressiva symptom medan pojkarna minskade den. Man såg också att flickor i skilsmässofamiljer blev utagerande och rebelliska i samma utsträckning som pojkarna.

Någon av socionomerna menar att skilsmässobarn ofta känner sig övergivna. Min erfarenhet är att skilsmässobarn ibland hamnar i ett slag ingenmansland. De hör inte hemma någonstans. Enligt anknäytningsteorin (Bowlby 1997) så har vi människor ett biologiskt behov av att känna tillhörighet som sträcker sig livet ut. Övergivenhetskänslor som en del skilsmässobarn känner vittnar om att något gått fel i processen och att barnets "nya" tillhörighet inte fått ta plats. Inom forskning om skilsmässor och frånvarande föräldrar framgår de problem som socionomerna visar på. Socionomerna menar att både pojkar och flickor får svårigheter med identifikationen och att de visar det på olika sätt. Pojkar agerar ut mer medan flickor bär sina känslor inom sig. Dyregrov (1997) menar att pojkar generellt agerar ut sina känslor och att flickor håller det inom sig och får mer interna problem. Emery (1999) visar i sin forskning på unga vuxna att föräldrarnas skilsmässa fått konsekvenser för självbild och självkänsla, något som bland annat inverkar när de skall ha kontakter med det motsatta könet. Kristeoretikerna (Worden, Cullberg m. fl) hävdar att det behövs en aktiv hantering av krisen för att inte den ska få långsiktig verkan. Vid bestående men av en kris brukar det vara just det som inte skett.

Socionomerna talar också om svårigheterna för barn med styvförälder och styvsyskon vilket också stöds i forskning. Amato (1991) visar att styvföräldern i ringa mån kan kompensera en frånvarande förälder. Styvpappor kan något mer kompensera frånvarande pappor medan styvmammor inte har samma möjlighet att kompensera för frånvarande mammor. Detta tycks ha att göra med traditionella könsroller där män oftare gör saker ihop och på så sätt för dessa manstraditioner vidare till pojkarna. Kvinnor har mer relation genom att vara i närkontakt med varandra. De måste först vara nära för att sedan kunna ta ut avstånd och denna ursprungliga närkontakt fattas mellan styvmamma och flicka. Flickorna ska identifiera sig med den förste vårdaren (i de allra flesta fallen är det mamman), medan pojkarna ska lösgöra sig från den första vårdaren och identifiera sig med den andre vårdaren, vilket sålunda i någon mån går att ersätta med andra män än pappan.

Kommentar: Det blir många gånger tydligt för mig att det handlar om position och roll mer än person. Det är som Bodil Vennberg (psykolog och författare) brukar säga, "styvföräldrar borde ha medalj för att de tar hand om någon annans barn". Styvföräldrarnas roll är som det tycks ibland omöjlig att fylla på ett tillfredsställande sätt. Hur man än gör så blir det fel.

Vilka specifika problem ger skilsmässor hos barn?

Alla socionomer pekar på att barnen hamnar i olika existentiella dilemman som de behöver reda ut när deras föräldrar skiljer sig. Man kan dela in en skilsmässa i olika faser som framgår i teoridelen; tiden före skilsmässan, själva skilsmässan, vårdnad och umgänge och nya familjerelationer. Socionomernas svar följer väl dessa faser i bemärkelse att en del av barnens problem är tydligast i samband med själva skilsmässan medan andra problem uppstår när det gått en tid och familjeomständigheterna förändras.

En faktor som de intervjuade menar är tydlig är att barnen som de möter inte har fått samtala om skilsmässan tillräckligt med någon. De har inte fått uttrycka den stora sorg de bär på och sin önskan om att de skulle få hjälp med den. Socionomerna menar att barnen generellt får liten plats i skilsmässoprocessen. De glöms lätt bort. Föräldrarna går upp i sin egen sorgprocess men beaktar inte att barnen har en annan och mer utdragen krisprocess, s.k. kriskonkurrens uppstår.

I samband med skilsmässan menar socionomerna att barnens frågor främst rör praktiska saker, var man ska bo osv. Därefter framträder problem som mer är en följd av skilsmässan. De menar att barnens önskan om att vara lojala mot de respektive föräldrarna många gånger är ett

stort och svårt problem för barnen att hantera. Detta blir naturligtvis tydligast om föräldrarna har konflikter, men finns där annars också. Lojaliteten tar sig olika uttryck. De kan ta ansvar för föräldrarnas känslor, de håller inne med svåra saker och de anpassar sig efter reglerna hos respektive förälder. De ser till att vara rättvisa med tid och kärlek gentemot sina föräldrar.

Längre fram kommer i många fall nya vuxna och barn in i bilden. Då ska barnen förhålla sig till nya styvmammor, styvpappor och styvsyskon. Frågan blir vilken plats man har. Dels är det en praktisk fråga som handlar om rent utrymme, men framför allt en mer existentiell fråga. Var hör jag hemma? Vem älskar mig? Hur viktig är jag?

Inte sällan lever barn i växelvis boende vilket socionomerna ser som en tveeggad form av lösning. De ser det som en rättvisefråga för de vuxna, ibland som en ekonomisk fråga. Ingen behöver betala underhåll när barnen har växelvis boende. För barnen blir det många uppbrott och i tonåren kan det bli svårigheter med att hitta sitt bo.

Det går inte att utläsa några skillnader i svaren utifrån yrkesområde.

Man tillåter inte barnen att ha sitt sorgeår, nya partners presenteras snabbt. De trycker på barnen en lösning. Barnen får inte ha sin sorgprocess ifred. I förlängningen kan de vuxna lägga det på barnen och få det till att de är obstinata.

Barnen vill att föräldern inte ska göra "fel", de hanterar de vuxna. När man är skild blir det ett tydligt ansvar som barnen får. De är mer otrygga för de vet vad som händer om man gör fel. Konflikten kan blossa upp igen.

Lojalitetskonflikterna; de tar hand om och skyddar sina föräldrar. Barn vill vara lojala, undvika bråk mellan föräldrarna och upprätthålla en balans. De tar på sig det ansvaret. Växelvis boende ger mer konflikter.

När den ena får en ny partner då ska man anpassa sig till styvförälderns barn man kanske varken känner eller tycker om. Växelvis boende kan en del fara väldigt illa av. De kommer aldrig till ro. Jag tror att det är en föräldrarättvisefråga. Är det bra att flytta mellan så?

Socionomerna pekar ut vissa speciella svårigheter som skilsmässobarn har i större utsträckning än barn som inte varit med om skilsmässa. De menar att olika problem som har med lojalitetskonflikter för barnen är tydliga i skilsmäsoärenden. Detta blir naturligtvis särskilt påtagligt om föräldrarna är i konflikt med varandra. Inom forskningen (Amato 1991, Gähler 1998 m fl.) framhålls konflikter mellan föräldrarna som den svåraste omständigheten för barn att hantera i en skilsmässa. Amato (2006) menar att det är olika faktorer i konflikterna som påverkar barnen; att se öppna konflikter mellan föräldrarna är en stressfaktor för barnen. Barnen reagerar med rädsla, ilska, aggression och hämmande av normalt beteende. Förskolebarn som tenderar att vara egocentriska kan tro att de är orsaken till konflikten, med skuld och sämre självkänsla som följd. Konflikter tenderar också att spilla över till att ge föräldrarna sämre förmåga i sitt föräldraskap. Genom att visa barnen verbal eller fysisk aggression, ger man barnen indirekt en modell som visar att man löser konflikter med aggression snarare än med dialog och diskussion. Detta kan få till följd att barnen inte lär sig sociala förmågor som hur man förhandlar eller kompromissar, som är nödvändiga kunskaper i relation och samspel med andra människor. Både öppna och dolda konflikter skapar lätt ångest hos barn och därmed sammanhängande symptom t.ex. psykosomatiska besvär.

Socionomerna ser hur barnen anpassar sig till de olika förutsättningarna hos respektive förälder. Barnen ser till att undvika svåra frågor, där föräldrarna riskerar att bli osams. De avstår från sina intressen för att inte störa balansen och de försöker på alla sätt vara rättvisa mot sina föräldrar. Inom systemteorin är homeostasbegreppet centralt (Lundsbye m fl 1990). Barnens roll i systemet har i dessa fall blivit att se till att den nya balansen inte störs.

I tonåren kan barnen utnyttja föräldrarnas dåliga kommunikation och spela ut dem mot varandra och ty sig till den som ger mest fördelar för tonåringen. Detta kan ibland vara destruktivt för den unge själv och det skärper även konflikterna mellan föräldrarna.

Kommentar: Min egen erfarenhet är att barn till och med kan bli stökigare för att få föräldrarna att samarbeta. Föräldrarna tilldelas ett gemensamt problem att sköta om.

VAD ÄR SVÅRAST FÖR BARNEN?

Svaren på denna fråga kan delas in i tre huvudkategorier. Det som kommer först och framträder starkast i socionomernas svar är *konflikter mellan föräldrarna*. Redan i frågan ovan om specifika problem skymtar denna svårighet fram i svaren.

Den andra gruppen svar är om den *ene föräldern är frånvarande* för barnen. Nu för tiden bestämmer föräldrarna i allt högre utsträckning att barnen ska bo varannan vecka hos föräldrarna. Socionomernas erfarenhet är att antalet frånvarande föräldrar har minskat. Det verkar dock fortfarande vara så att det är pappor som i störst utsträckning blir frånvarande för barnen.

Den tredje svars-kategorin är att barnen på grund av skilsmässan kan drabbas av *omsorgssvikt från föräldrarna*. Denna svårighet verkar inte vara starkt framträdande nu för tiden. Orsaken till det kan vara flera, men inte minst att ekonomin inte längre spelar den stora roll som den gjorde förr. Den är trots allt mer utjämnad mellan könen nu än tidigare. Den andra stora orsaken är att bägge föräldrarna mer än förr deltar i barnens fostran och omsorg redan innan skilsmässan. Men, en del av socionomernas svar pekar på att omsorgssvikt ibland kan drabba barnen. Detta kan bero på att föräldrarna inte orkar på grund av sin egen kris, eller att det egentligen varit den ene som fungerat mest och starkast som förälder och täckt upp för den andre. När skilsmässan blir ett faktum så slår det igenom. Ibland kan föräldrars konflikter leda till att barnens bästa kommer i kläm och att de indirekt får lida omsorgsbrist eller kanske snarare erfar bristande omtanke.

Det går inte att utläsa några skillnader i svaren utifrån yrkesområde.

Konflikter mellan föräldrarna;

Om det är mycket konflikter. Det är smutskastningen som är värst. Konflikter där barnen blir inblandade är värre än själva skilsmässan. Det är alldeles för vanligt att de anmäler varandra.

Att föräldrarna inte är sams. Barnen står mitt emellan. De tillåts inte det, utan de måste hålla med den förälder de är hos.

Konflikter mellan föräldrarna är det värsta för barnen oavsett om det är skilsmässa eller inte.

Frånvarande föräldrar;

Saknaden efter den ene föräldern är svårast, längtan. Ibland finns det de föräldrar som är borta, då har barnen skuld.

Kontakten med papporna är större nu. En förälder försvinner mer sällan idag och om den gör det är det svårigheter med missbruk och kriminalitet.

Det är så ibland att barnen har mycket frågor om den frånvarande. De söker den förälder som är borta. För flickor kan det bli svårt med identifikationen om mammorna är borta, modellen går förlorad.

Omsorgssvikt;

Föräldrarna glömmar ibland barnens smärta. Man tillåter inte barnen att ha ett sorgear. Ny partner presenteras fort, man trycker på barnen en ny lösning.

De som haft det svårt innan kommer att få det ännu svårare sen. Det genererar många nya problem. Det blir omsorgssvikt under själva separationen. Det är en livskris att separera. Att man inte orkar med, man hinner inte hjälpa barnet med läxor. Det blir kiv och bråk mellan föräldrarna om vem som ska betala. Sådant är svårt för barnen.

Om det är en problematisk skilsmässa så blir det kris och omsorgssvikt. Ofta får vi ärenden genom att barnet visat utagerande beteende i samband med att föräldrarna inte svarar upp mot barnets behov. Det blir en kombination av omsorgssvikt och barnets agerande. Vi ser att föräldrarna kan ha svårt att vägleda sitt barn om det är en konflikt.

Jag tycker att väldigt många barn far illa av att bestämma om vad som gäller i deras liv. Vad vill du? säger man till barnen. Jag har aldrig mött ett barn som inte vill att föräldrarna ska bo ihop och det kan de inte bestämma om. De far illa av att bestämma om umgänget, det leder till dåligt samvete, att man inte räcker till för sina båda föräldrar.

Socionomerna tar fram svårigheter som har med identifikation med föräldrarna att göra. Om den ena föräldern är mycket frånvarande uppstår bekymmer på detta område. Ibland löser de det genom att idealisera den frånvarande föräldern och ibland börjar de hata i stället. Ingen av lösningarna är hållbar för barnet, eftersom den nödvändiga realitetsanpassningen uteblir. Om en förälder är frånvarande, menar socionomerna att detta ofta leder till att barnet nödgas fantisera om den föräldern och varför den är frånvarande. Amato (1991) har också funnit att barn får problem med identifikationen när den ene föräldern är frånvarande. Enligt Klein (1992) är föräldrarna de viktigaste objekten som vi senare i livet har som modell när vi söker partner. Objektrelationsteorin (Jerlang 2005) pekar ut hur viktigt samspelet mellan de ursprungliga vårdarna och barnet är för dess utveckling. Detta samspel störs när en förälder försvinner. Socionomerna menar vidare att barnen kan få för sig att de är skuld till att föräldern är frånvarande och tro att de inte är älskade eller är värda kärlek.

Kommentar: Jag ser då och då exempel i mitt eget arbete på hur barn demoniserar eller idealiserar den frånvarande föräldern. Barnet blir därmed nästan oåtkomligt för påverkan av sin inställning till den frånvarande föräldern.

Vissa socionomer anser också att barnen ibland kan drabbas av brister i omsorgen, försummelser som en följd av skilsmässan. I den akuta fasen kan föräldrarna ibland ha fullt

upp med sin egen kris och med praktiska bekymmer så att barnen kan glömmas bort. Cullberg (1992) menar att man i den första delen av krisen inte har någon större förmåga att ta hand om sitt liv. Det är först senare som den förmågan ökar. Det kan också uppstå konkurrens mellan barn och föräldrar om vem som behöver få sitt just nu. Socionomernas uppfattning är att barnen överhuvudtaget lätt glöms bort i skilsmässoprocessen och att barnens kris inte får plats. De menar att detta många gånger är orsaken till de symptom som barnen visar. De anser att föräldrarna gärna vill att skilsmässan fort ska vara över och att man snabbt ska kunna gå vidare. När sedan barnen visar symptom på att de inte anpassat sig i ”föreskriven” förväntad takt, så kan de bli irriterade och anklagande mot barnen.

Även de ovan nämnda konflikterna kan leda till ren omsorgssvikt för barnen. De får stå tillbaka på ett sätt som inte är bra för dem. Deras liv delas upp i minst två delar som inte hör samman. Barnen tvingas pendla mellan två olika system som ibland kan ha olika intressen gentemot barnet. Enligt systemteorin (Lundsbye m fl 1990) påverkar olika system varandra. Barnen kommer att behöva balansera mellan dessa system. Socionomerna menar att barnen får väldigt illa av det. Barnen kan ibland även komma i kläm i föräldrarnas osämja om ekonomin. Det finns exempel på, anser socionomerna, där föräldrarna medvetet saboterar uppgjorda planer för att göra livet surt för den andre föräldern. Barnen kommer då naturligtvis oerhört i kläm mellan föräldrarna och blir tvingade att stå tillbaka med sina intressen. Här nämner de också det alltmer vanliga växelvisa boendet som inte allt igenom positivt. Bowlby (1997) hävdar i sin bok om anknytning att vi har ett biologiskt behov av närhet och anknytning till först våra föräldrar och därefter till andra. Han menar att avbrott i anknytningen och dåligt genomförd anknytning är till skada för barnens utveckling.

Kommentar: Det växelvisa boendet har till syfte att barnen skall träffa båda föräldrarna, men kan ibland upplevas mer som rättvisefråga mellan föräldrarna än att barnen skall träffa båda föräldrarna. Det är inte det växelvisa boendet som är huvudproblemet utan snarare avbrotten i samvaron med föräldrarna. Det blir alltså ett mer eller mindre olösligt problem. I mitt arbete som föräldrarådgivare talar vi ofta om barns svårigheter med uppbrott och förändringar. Föräldrar klagat på att de inte får chansen att slutföra eventuella konflikter med barnen utan de avbryts av att barnen skall flytta över till den andre föräldern. Pendlingen mellan föräldrarna kan ibland hämma den nödvändiga krisbearbetningen.

Några socionomer talar också om att skilsmässor kan leda till sämre ekonomiska och praktiska omständigheter för barnen. Amato (1991) och Gähler (1998) framhåller båda de försämrade ekonomiska förutsättningarna för den ensamstående föräldern som ett problem för barnen efter en skilsmässa. Även om det inte nu för tiden är lika påtagligt som förr så finns det fortfarande ekonomiska skillnader mellan könen. Socionomerna inom socialtjänsten träffar många ensamansvariga föräldrar, mest mammor, vars ekonomi raserats när de skildes. Barnen kan inte få samma saker som sina kamrater och de får ibland byta bostad från hus till hyreslägenhet och tvingas flytta till andra områden. Ibland medför det att barnen också tvingas att byta skola och därmed sina kamrater. Detta finns stöd för i forskning som en av de konsekvenser som skilsmässa kan innebära (Amato 1991).

VAD ÄR POSITIVT MED SKILSMÄSSOR?

Socionomerna ger i princip tre olika svar på denna frågeställning. En grupp svar handlar om att det kan bli bättre för barnen om föräldrarna skiljer sig. Föräldrarna förmedlar att de vill förändra och få ett slut på sina konflikter.

Den andra gruppen svar handlar om att föräldrarna utgör en förebild i att de har förmåga att förändra sina liv och att de förmedlar detta till barnen. De ger genom sitt livsexempel barnen insikten om att man inte behöver vara kvar i en dålig livssituation. Man har rätten att söka efter ett bättre liv. Dessa föräldrar visar också att de vågar bryta upp och trots att de inte alltid vet om det är helt rätt eller vad som händer härnäst.

Respondenterna svarar dessutom att det viktiga är *hur* man hanterar skilsmässan. De påpekar att de som de träffar är personer där skilsmässan av olika anledningar gett problem, men att de allra flesta som skiljer sig tycks hantera det på ett bra sätt för barnen och för sig själva. De är tydliga med att man som socionom träffar ett urval som inte är representativt för hela den population som skiljer sig.

- Möjligheten finns att reparera nu för tiden. Man behöver inte leva i ett dåligt äktenskap hela livet. Barnen tycker det är skönt när det blir slut på bråket.

- Det blir kriser i livet. Bara de vuxna hanterat det, bara de gör det, så går det bra. Jag tror inte det handlar om skiljandet eller inte, det handlar om hanterandet.

- Det finns många föräldrar som lyckas bra med att samarbeta. Det behöver inte påverka barnen. Tror man att det alltid är bäst att båda bor ihop, det beror på hur det fungerar, det handlar helt om hur man hanterat det.

- De vi träffar har återkommande konflikter som blossar upp om och om igen, men de flesta sköter det själva.

- Det måste inte vara negativt med skilsmässa. Det blir en livserfarenhet, man får styvsyskon osv. Föräldrarna visar på att man vågar hitta bättre lösningar, de vill att det ska bli bättre för barnen. De finner sig inte i det. Det var inte bättre förr när man knappt kunde skilja sig.

- Det finns bra separationer. Det handlar om hanterandet och att man har barnet i centrum. Det handlar om hur man hanterat det. Det är svårt att skilja sig och det finns anledning till skilsmässan. I början är det jobbigt men så småningom löser det sig.

Socionomerna framhåller trots ovanstående mörka bild av skilsmässors effekter för barn att de ändå långt ifrån träffar alla som skiljer sig, dvs de menar att de allra flesta som skiljer sig hanterat skilsmässan på ett bra sätt för barnen och sig själva. Wadsby (1993) hävdar utifrån sin forskning att det inte går att anföra signifikanta bevis för att skilsmässobarn skulle må sämre än andra barn. Socionomerna antar att de flesta sköter skilsmässorna på ett för sina barn bra sätt. De är tydliga med att det viktigaste är hur skilsmässan hanteras av de vuxna, att det hänger på det hur det ska gå för barnen. De ser olika positiva saker med skilsmässor. Barn som levt i starka konflikter mellan föräldrarna kan vid skilsmässan slippa det. Forskningen visar att de barn som mår sämst är de som tvingas leva kvar i konflikterna eftersom föräldrarna inte skiljer sig (Amato 1991). Hetherington (2006) menar att skilsmässan är ett sätt att lämna konflikter, möjlighet att bygga nya mer harmoniska relationer och en möjlighet till personlig mognad och individuation.

Socionomerna menar också att föräldrar som skiljer sig visar sina barn att de inte behöver leva kvar i omständigheter som inte är bra för dem, att skilsmässan blir en god förebild för barnen. Det faktum att socionomerna dels träffar relativt fler som varit med om skilsmässa, men ändå långt ifrån alla, tyder på att forskningens resultat om att det blir konsekvenser för barnen vid skilsmässor stämmer med socionomernas bild. Forskningens resultat att det är svårt att ge

entydiga svar om skilsmässors effekter stämmer också utifrån denna bild. Willén (2002) hänvisar till norsk forskning som visar att bland de barn som mår dåligt finns ungefär dubbelt så många som har varit med om skilsmässor jämfört med barn som inte varit det.

VILKA COPINGSTRATEGIER ANVÄNDER BARNEN SJÄLVA?

Socionomerna svarar att barnen använder olika strategier för att hantera skilsmässan. De följer copingteorin, anpassning, undvikande, strid. De talar med varandra och andra. De försöker nå sina föräldrar med varierande framgång. Det finns en viss skillnad mellan små barn och tonåringar. Av naturliga skäl så har tonåringen en större arena och kan därför mer agera ut i större sammanhang än de mindre barnen kan. Tonåringen är inte lika beroende av föräldrarna och hittar därför andra möjligheter i sin coping än de yngre kan göra.

Det går inte att utläsa några skillnader i svaren utifrån yrkesområde.

Lärarna berättar att de yngre barnen följer den förälder de bor hos. De anpassar sig och tar på sig ansvaret för föräldrarnas misstag. Tonåringen däremot kan agera ut och vilja saker som leder till att föräldrarna kommer i vårdnadstvist igen. Många barn vill prata. De har många frågor och funderingar de vill ha svar på. De känner skuld och undrar om det var på grund av dem som föräldrarna skilde sig. Flickor och pojkar skiljer sig något åt. Bägge vill vara till lags men flickorna är det mer aktivt genom att vårda och sköta om saker. Det verkar också som att flickor har mer koll på vilka andra som har skilda föräldrar, medan pojkarna bara känner till de närmsta kompisarnas förhållanden.

Barn pratar med varandra om det, det är en form av bearbetning. De vet alltid vem som har skilda föräldrar.

De hoppar över verkligheten och antingen idealiserar sin förälder eller gör honom värdelös, den jävla gubben... det blir ett förnekande och undvikande. De säger det som föräldern vill höra om den andre. Man försöker att vara rättvis mot föräldrarna, lika mycket hos bägge. Det ser man framför allt bland de mindre barnen. Ungdomarna rör sig mer fritt. Man hjälper också sin ledsna förälder, den ensamma mamman. Hon är ju ensam med allt jobb med oss. Ungdomar är inte lika noga med att lindra konflikter, men små barn gör det. De avleder och vill få slut på bråken.

De visar sina symptom, visar att de behöver mer hjälp. Symptomen hjälper barnen till en förändring. De vill vara rättvisa, de ser till att det blir jämvikt. Ungdomar pratar med varandra, det är viktigt.

Ungar är fantastiska på att hitta strategier för att leva hos de två föräldrarna. Ibland blir de för lyhörda för föräldrarnas behov. De som bor i olika familjer anpassar sig, de funderar över vuxenvärlden och tar hänsyn till den. De hittar strategier för att få ihop sin värld. När det inte fungerar så får de symptom.

Socionomerna menar att den problemfokuserade copingen fungerar precis efter skilsmässan, men att den känslomässiga hanteringen och genomarbetningen därefter lätt glöms bort. Folkman/Lazarus (1984) delar in copingen i dessa två former. Socionomerna har i sina svar visat på bristerna för de barn de möter. Barnens coping handlar mycket om att försöka adaptera och när det inte lyckas så utvecklar de symptom. De försöker på olika vis ta hand om konsekvenserna av skilsmässan. Skilsmässan kommer tillbaka i nya former för barnen allt eftersom de växer upp och förstår relationer på nya sätt och själva står inför nya

utvecklingsuppgifter. Därför behöver de få hjälp med följderna av skilsmässan på nytt (Mangs/Martell 1995).

HUR ARBETAR SOCIONOMERNA MED SKILSMÄSSOR?

Socionomernas huvudlinje i sitt arbete med barn och familjer där skilsmässor ingår är att de riktar sig först och främst till föräldrarna. De anser att det viktiga är hur föräldrarna hanterar skilsmässan och att man markerar att det är deras ansvar. De kan vara ganska tydliga i sitt arbete med att markera de gränserna. De är också tydliga med att båda föräldrarna behövs och har samma ansvar. Arbetet går ut på att barnen ska känna sig ansvarsbefriade från att sköta föräldrarnas skilsmässa. De är noga med att poängtera att det är föräldrarna själva som har störst möjlighet att hjälpa sina barn och att de därför riktar sina insatser till föräldrarna.

Samtidigt erbjuder man specifik hjälp direkt till barn som behöver bearbeta sin sorg och ilska. Det finns också planer på att inrätta speciella barngrupper för barn till skilda föräldrar.

Det går inte att utläsa några skillnader i svaren utifrån yrkesområde, förutom att skolkuratorerna av naturliga skäl är närmre barnen och oftare hör barnens berättelse direkt utan att föräldrarna är inblandade. BUP och socialtjänsten söks i huvudsak av vuxna som vill att barnen ska ha hjälp, vilket leder till en mer indirekt kontakt med barnen. Naturligtvis träffar både socialsekreterare och personal inom BUP barnen men det sker oftast efter initiativ från föräldrar eller andra vuxna.

Jag pratar med föräldrarna för att få ett bättre samarbete för att gagna barnet. De flesta är medvetna om att deras samarbete har betydelse. Ibland behövs motivationsarbete. Ibland hjälper vi barnet att formulera sig så att de kan kommunicera sina behov till föräldrarna, att de får uttrycka dem.

Vi har funderat på att inrätta barngrupper för skilsmässobarn, men det har inte blivit av ännu.

Vi har föräldrarådgivningen och familjerätten som vi försöker få föräldrarna att gå till. Vi försöker att få dem att sitta i samma rum när man ser att barnen far illa av föräldrarnas relation. Vi har också nätverksmöten och andra gemensamma möten.

Jag försöker få med bägge föräldrarna. Då finns det hopp. Börjar de samarbeta så kan det bli bättre än när de var gifta.

Vi tar med barnet första gången. Sedan säger vi att barnet inte behöver komma mer och visar genom det att det är föräldrarnas problem. Vi säger "ni måste skärpa er". Vi försöker vara detaljerade i samtalen för att hjälpa föräldrarna att ordna upp det. Vi arbetar tydligt med föräldrarna utan barnens medverkan.

Socionomernas arbete med skilsmässoproblem är tydligt riktat till föräldrarna. Butler (2003) hävdar att barn efter en skilsmässa först och främst vänder sig till sina föräldrar när de vill ha hjälp. Socionomerna är entydiga i sin uppfattning om att föräldrarnas ansvar måste poängteras och att de också meddelar detta till föräldrarna. De stöder också barnen för att de ska få en plats där de kan prata om sin situation utan att det ger några konsekvenser när det gäller ansvar. De vill avlasta barnen så mycket som möjligt. Wallerstein och Kelly (1980) fann att endast 10% av barnen fått ett fullgott kristöd av sina föräldrar efter skilsmässan.

Socionomernas uppfattning att först och främst stötta föräldrarna att ta hand om sina barn styrks alltså av forskningen (Butler 2003).

Det är helt klart att om man har barn ihop kan man aldrig bli helt fri från varandra. Man kommer för alltid att ha band till varandra. Det blir då viktigt att bearbeta skilsmässan så att man kan ge sina barn det de behöver i framtiden. En upplärd skilsmässa utmärks av att den sexuella man-kvinnabindningen har neutraliserats. Man kan utan svartsjuka acceptera att respektive skaffar nya partners. Man kan acceptera verkligheten som den är; man behöver inte markera avstånd, man kan höra om den andres liv utan att bli upprörd, man har inte längre fantasier om att relationen ska återupptas, man kan skilja på man-kvinnarollen och föräldrarollen, man kan diskutera barnuppfostran och deras framtid utan att halka tillbaka i gamla mönster, umgänget med barnen löper hyfsat konfliktfritt, man förtalar inte varandra inför barnen, man räknar inte in varandra i varandras liv mer än som föräldrar, man kan glädjas åt att den andre har det bra, man öppnar sig för nya kontakter i världen utan att vara rädd för att bli bränd (Lennéer Axelson 1994).

AVSLUTANDE DISKUSSION

Socionomerna har i min undersökning visat ett stort engagemang för hur barn har det i sina liv. De har flera exempel på den utsatta position barn många gånger har i vårt samhälle. Deras uppfattning är att skilsmässor ger olika problem för barnen. Deras kunskap om skilsmässors effekter för barnen är främst hämtad från den verklighet som de möter i sitt arbete. De har naturligtvis andra referenser också som den dagliga diskussionen om skilsmässor i vårt samhälle, men också i sina liv i övrigt. De får den negativa bilden av skilsmässor från sina arbeten. Den mer positiva bilden hämtas från andra håll där de sett mer goda effekter av skilsmässor, men också bra exempel på att skilsmässor går att hantera på bra sätt för barnen. Vi socionomer har vår grundutbildning inom en till stora delar socialpsykologisk tradition. Vi har med oss psykodynamiska och andra psykologiska teorier från vår grundutbildning. Vi har även systemteoretiska inslag i vår utbildning. Detta påverkar naturligtvis vår inställning till hur vi betraktar vår omgivning. Min studie har också i stora delar haft inriktningen att undersöka de psykologiska aspekterna av skilsmässors effekter för barnen. Socionomernas svar har också tydligt den psykologiska ansatsen för hur barn får det efter en skilsmässa.

I studien finns dock också exempel på att skilsmässor innebär sociologiska förändringar för barnen. Man kan få sämre ekonomi än tidigare, man kan vara tvungen att byta miljö både vad avser skola och boende. Oftast är det kvinnorna som drabbas av sämre ekonomiska förutsättningar på grund av en skilsmässa. Det kan alltså i vissa fall medföra en sorts klassresa nedåt för barnen, vilket kan leda till både yttre och inre förändringar i förutsättningarna för barnens resterande liv. Barnen kan tvingas att anpassa sig till en helt ny verklighet även på ett sociologiskt plan. Detta har också framhållits från Amato (1991) och Gähler (1998) som särskilt markerat den försämrade ekonomiska situationen för ensamstående mödrar.

Socionomerna i denna undersökning har i sina svar lyft fram att barn ofta glöms bort i skilsmässor. De tycker att föräldrar många gånger först och främst hanterar sina egna svårigheter och att barnen lätt kan försummas. *I våra ärenden har det inte skett någon krisbearbetning*, sa en av de intervjuade. Socionomerna menar att föräldrarnas hanterande av skilsmässan är a och o för hur barnen kommer att må. De riktar därför sina insatser främst till föräldrarna. I svaren framkommer också exempel på och önskan om att rikta hjälpen än mer strukturerat till barnen, till exempel genom gruppverksamhet för barn liknande den som redan finns för barn till missbrukare och psykiskt sjuka föräldrar. Här torde det vara angeläget att beakta att både min undersökning och forskning pekar på att det är skillnad mellan hur barn

påverkas av skilsmässor både avseende ålder och kön. Metoderna behöver anpassas efter det för att ge bästa hjälp. Här finns det också anledning att vi ännu bättre ska ta reda på hur barnen själva gör för att ta hand om problem, så att vi kan stötta det som är bra coping och hjälpa barnen bort från det som inte är bra eller kanske till och med destruktivt för dem.

Respondenternas svar visar också att föräldrar numera är *bättre på att söka hjälp* än man kanske var tidigare. Antalet familjer som anlitar socionomerna för att få hjälp har stadigt ökat genom åren. Drygt hälften av de familjer som behöver hjälp har genomgått skilsmässor vilket visar att det uppstår olika problem på grund av skilsmässor och konsekvenser som följd av skilsmässor.

Det som tydligast kommer fram ur socionomernas svar som ett problem för barnen är om det förekommer *konflikter mellan föräldrarna*, att de ofta grälar eller talar illa om varandra. Barnen slits mellan föräldrarna eftersom de vill vara *lojala* med dem bägge. Barnen hamnar i omöjliga val som gör dem oroliga och som kan ge olika symptom både av utagerande karaktär och kroppsliga symptom. Barnen strävar enligt socionomerna efter att anpassa sig så mycket som det går efter de olika förutsättningar som föräldrarna ger, men ibland orkar de inte och då uppstår symptom hos dem. Forskningen pekar också på att barn som är med om att föräldrarna ofta löser konflikter med aggression i sin tur lär sig dessa mönster och tenderar att själva upprepa dem i sina relationer (Amato 2006).

Ingen av de intervjuade socionomerna har någon större erfarenhet av vilka effekter skilsmässor har på lång sikt upp i vuxen ålder. Emerys (1999) forskning om unga vuxnas uppfattning om vilken påverkan deras föräldrars skilsmässa haft för dem går därför inte att länka till min uppsats.

Socionomerna har i sina svar väl illustrerat de rön som forskningen har visat om skilsmässors effekter för barn. De har tagit fram de svårigheter som denna tydligast pekar ut. Socionomerna har inte i någon större utsträckning varit insatta i forskningens resultat innan intervjuerna och därför har resultaten från denna undersökning om socionomers erfarenhet och uppfattning om skilsmässor gett resultat som är relevanta och som har validitet. Ofta talar vi socionomer om att det är ett avstånd mellan den praktiska verkligheten och den akademiska världen där forskning bedrivs. Vi som befinner oss ute i olika socionomyrken tar oss inte i någon större utsträckning tid att ta reda på vad som pågår i forskningen på våra områden. Inte sällan klagar de två "världarna" på varandra. Min egen erfarenhet som jag fått på grund av att jag gjort denna undersökning är att jag själv blivit en bättre yrkesman av att jag genom forskningens stöd fått bekräftat det jag redan "visste". Både mina kollegor som jag intervjuat och forskningen har bidragit till detta, vilket jag anser leder till att vi alla oftare skulle ta oss an forskningens resultat för att pröva om den har bärighet i verkligheten.

Det går inte att se några stora skillnader i socionomernas svar utifrån de yrkesområden de representerar. Skillnaden som finns i svaren är att socionomerna inom socialtjänsten mer markerar de strukturella och sociologiska förändringarna som uppstår vid en skilsmässa. De får handha insatser för att stärka ekonomin hos ensamansvariga föräldrar och ibland behöver nätverket stöd i form av kontaktpersoner. Socionomerna inom socialtjänsten får också de mest konkreta erfarenheterna av föräldrars konflikter. Infallsvinkeln i det dagliga psykosociala arbetet styrs naturligtvis av den uppgift de olika yrkena har. Detta har dock inte gett några stora skillnader i svaren i socionomernas uppfattning om skilsmässans effekter för barn. En annan skillnad är infallsvinkeln till att ge hjälp. Skolkuratorerna lever i sitt dagliga arbete närmre och bland barnen. De tycks oftare få höra barnens egna berättelse om sina liv än de andra yrkesgrupperna.

Socionomerna menar att de flesta som söker hjälp inte anger skilsmässa som orsak. Detta framkommer efter hand i kontakten eller utredningen. Det verkar också som att vi socionomer inte har skilsmässa långt fram i vår katalog över möjliga orsaker till problem. Det kunde vara en förändring som behöver göras i våra manualer över frågor att ställa till dem som söker hjälp för att höja medvetenhetsgraden hos oss själva.

Socionomerna har gett en relativt mörk bild av skilsmässors effekter för barn. Den mörka bilden beror på att socionomerna i sitt dagliga psykosociala arbete träffar de barn och föräldrar där man av olika skäl inte lyckats hantera skilsmässan. Det har gett barnen symptom och försummade behov som de behövt socionomernas hjälp för att lösa.

Hetherington (2006) menar att det är slående att forskningen om skilsmässor ger mer olikheter i resultaten än lagbundna regler om svårigheter. Det betyder att *hur man hanterar skilsmässan och vilken hjälp man ger barnen* är en mycket viktig faktor för hur barnen kommer att påverkas av den. Både i tidigare forskning och i min undersökning framkommer att a och o för barn är *föräldrarnas samarbete och konflikthantering*. Barn och tonåringar är helt beroende av att det är detta som behöver förändras för att de skall må fysiskt och psykiskt bättre. Stöd till föräldrar på detta område måste således förbättras och utvecklas.

Min erfarenhet är att föräldrar ofta är skuldtungda för att de förorsakat sina barn lidande genom att skilja sig. Detta kan i sin tur leda till att de undviker att tala om skilsmässan för att inte ytterligare lägga sten på bördan. De hoppas att det ska "blåsa över". Jag tror att det är viktigt att vi professionella blir ännu tydligare med att markera vikten av krisbearbetning och att det kan ta tid för de olika inblandade att arbeta sig igenom en skilsmässa. Kanske informationen till föräldrar som ska skilja sig starkare ska markera behovet av samtal om känslorna kring skilsmässan än de praktiska och lagliga aspekterna. Det är också viktigt att tydliggöra att det finns vissa generella saker som man bör göra eller undvika att göra som alltid gäller, men att det också samtidigt klart bör framgå att varje skilsmässa är unik.

Framtida forskningsområden

Det vore intressant att undersöka mer detaljerat vilka copingstrategier barn använder när de har problem. Detta borde kunna ge ännu bättre redskap för att hjälpa barn som varit med om svåra saker.

REFERENSER

- Amato, P & Keith, B (1991): Parental divorce and the wellbeing of children: a metaanalysis. Washington Psychological Bulletin.
- Amato, P (2006): Marital Discord, Divorce and Children's Well-Being; Families count, Effects on Child and Adolescent Development. Editor: Clarke-Stewart, A and Dunn, J. Cambridge University Press.
- Ahrons, C. R & Rodgers, R. H (1980): Divorced Families/A multidisciplinary development view. New York W.W. Norton & Company.
- Backman, J (1998): Rapportur och uppsatser. Lund Studentlitteratur.
- Bernler, G & Jonsson, L (2001): Teori för psykosocialt arbete. Stockholm Natur och Kultur.
- Booth, A (1999): Causes and Consequences of Divorce Reflections on recent research. Kalifornien Thousand Oaks; London Sage Publications.
- Bowlby, J (1969, 1997): Attachment and loss (Attachment). London Hogarth.
- Broberg, A m fl (2005): Klinisk barnpsykologi. Stockholm Natur och Kultur.
- Butler, I m fl (2003): Divorcing Children, children's experience of their parents' divorce. London and New York Jessica Kingsley Publishers.
- Cullberg, J (2006): Kris och utveckling. Stockholm Natur och Kultur.
- Dyregrov, A (1997): Barn och trauma. Lund Studentlitteratur.
- Emery, R. E (1999): Postdivorce Family Life for Children. Kalifornien Thousand Oaks; London Sage Publications.
- Freud, S (1996): Orientering i psykoanalysen. Samlade skrifter band 1. Stockholm Natur och Kultur.
- Gähler, M (1998): Life after divorce. Doktorsavhandling Institutionen för social forskning, Stockholms Universitet.
- Hetherington, E. M (2006): The Influence of Conflict, Marital Problem Solving and Parenting on Children's Adjustment in Nondivorced, Divorced and Remarried Families; Families count, Effects on Child and Adolescent Development. Editor: Clarke-Stewart, A and Dunn, J. Cambridge University Press.
- Hill, R (2000): Lenneér Axelson, B. Stencil kriskurs magisterprogrammet i psykosocialt arbete. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Holme, I. M & Solvang, B. K (1997): Forskningsmetodik. Lund Studentlitteratur.
- Horowitz, M. J (1999): A model of mourning; Essential papers on posttraumatic stress disorder. New York and London New York University press.

- Jacobsen, J. K (1993): Konsten att lyssna och fråga. Lund Studentlitteratur.
- Jerlang, E m.fl (2005): Utvecklingspsykologiska teorier. Stockholm Liber.
- Klein, M (1992): Kärlek, skuld och gottgörelse. Stockholm Natur och Kultur.
- Kvale, S (1997): Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund Studentlitteratur.
- Lazarus, R & Folkman, S (1984): Stress, appraisal and coping. New York Springer Publishing co.
- Lennér Axelson, B (1994): Ouppklarade separationer – stencil. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Lennér Axelson, B (1996): Männens röster i kris och förändring. Stockholm Natur och Kultur.
- Lennér Axelson, B (2001): Krisstöd i sociala nätverk. Kriskurs magisterprogrammet i psykosocialt arbete. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Lundsbye, M m.fl (1990): Familjeterapins grunder. Stockholm Natur och Kultur.
- Mangs, K & Martell, B (1995): 0-20 år i psykoanalytiskt perspektiv. Lund Studentlitteratur.
- Nielsen, T (2007): Parforhold-skilsmesse undersøgelser. www.psykoweb.dk
- Rönmark, L (2002): Fallna löv. Doktorsavhandling. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet. Floda Zenon.
- SCB statistik. www.scb.se
- Wadsby, M (1993): Children of divorce and their parents. Doktorsavhandling. Avdelningen för Barn och Ungdomspsykiatri och Pediatrik, Linköpings Universitet.
- Wallerstein, J. S & Kelly, J. B (1980): Surviving the breakup/ How children and parents cope with divorce. New York Basic Books.
- Willén, H & Thue, F (2002): Changing families: public health perspective on divorce. Köpenhamn Nordisk psykologi nr 54. 2002.
- Worden, J. W (2006): Sorgerådgivning och sorgeterapi. Stockholm Svenska Institutet för Sorgbearbetning.
- Ängarné-Lindberg, T (2006): Hur har det gått för skilsmässobarnen? En uppföljning femton år efter föräldrarnas skilsmässa. Pågående doktorsavhandling. Avdelningen för Barn och Ungdomspsykiatri, Linköpings Universitet.

Bilaga

Intervjuguide

Allmänt

I hur stor andel av era ärenden har barnen varit med om skilsmässor?

Vad tänker du om den andelen?

När söker man er hjälp, i vilken fas av skilsmässan?

Effekter

Tror du att skilsmässor förorsakar några specifika psykosociala problem?

Vilka i så fall?

Skiljer det ut sig från andra orsaker?

Vad ser du för effekter av skilsmässor för barnen?

Är det skilsmässan eller konsekvenserna som du får syssla med i ditt arbete?

Vad är det mest du arbetar med när det gäller barn och skilsmässor?

Finns det någon skillnad mellan de som är skilda eller inte är skilda avseende problembild?

Vad i så fall?

Går det att skilja ut skilsmässor från andra krisreaktioner?

Barnen

Vad är svårt för barnen i en skilsmässa?

Vad är svårast?

Finns det några symptom ni ser hos barn som du vill påstå beror på skilsmässa?

Om barnen påverkas, vad är det i så fall av?

Är det olika beroende på barnens ålder?

Finns det någon skillnad för de båda könen?

Kopplar föräldrarna samman barnens problem med skilsmässan?

Ser du någon skillnad på kort och lång sikt i hur barnen mår?

Vad är positivt för barnen med föräldrarnas skilsmässa?

Hur kända är forskningens resultat om skilsmässor?

Åtgärder

Hur arbetar ni med barn som varit med om skilsmässor?

Vad gör ni?

Coping

Hur brukar barnen göra för att ta hand om skilsmässan?

Har de några speciella copingstrategier?